

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV HOSPODÁŘSKÝCH A SOCIÁLNÍCH DĚJIN

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

TOMÁŠ HEMZA

ODPÍRÁNÍ VOJENSKÉ SLUŽBY V ČESKOSLOVENSKU (1918-1938)

CONSCIENTIOUS OBJECTION IN CZECHOSLOVAKIA (1918-1938)

PRAHA 2009

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. et. JUDr. JAKUB RÁKOSNÍK, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své bakalářské práce PhDr. et. JUDr. Jakobovi Rákosníkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 6. srpna 2009

Tomáš Hemza

Odpírání vojenské služby v Československu (1918-1938)

Bakalářská práce se zabývá odpíráním vojenské služby v Československu v období let 1918 - 1938. Předmětem zájmu jsou odpírači vojenské služby, kteří vojenskou službu odpírali z důvodu svého náboženského přesvědčení nebo svědomí. Práce popisuje náboženská sdružení, hnutí a sekty, jejichž členové a příznivci odpírali vojenskou službu. Spolu s tím se práce věnuje následné reakci tehdejšího československého režimu na fenomén odpírání vojenské služby, zejména její represivní stránce.

Klíčová slova: branná povinnost, náboženské sekty, odpírání vojenské služby, soudní procesy

Conscientious objection in Czechoslovakia (1918-1938)

Bachelor thesis deals with the conscientious objection in Czechoslovakia between 1918 and 1938 and describes the religious associations, movements and sects, whose members and supporters refused military service. Furthermore, it explores government's reaction to the phenomenon, especially the resulting repressions.

Keywords: military service, religious sect, conscientious objection, lawsuits

Obsah:

	strana
Úvod	7
1. Terminologie odpírání vojenské služby	7
2. Vymezení práce	8
3. Literatura a prameny	10
4. Vojenská služba a její odepření z legislativního pohledu	11
1. kapitola – Nazarění	13
2. kapitola – Adventisté	15
2.1 Adventismus	15
2.2 Adventisté a odpírání vojenské služby v Československu 1918-1938	16
2.3 Reakce státního aparátu	18
3. kapitola - Mezinárodní sdružení badatelů bible (svědci Jehovovi)	21
3.1 Badatelé Bible a vojenská služba	21
3.2 Badatelé Bible a odpírání vojenské služby v Československu 1918-1938	23
3.3 Reakce státního aparátu	26
4. kapitola – Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém	29
4.1 Radikální pacifismus	29
4.2 Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém	30
4.3 Nový Jeruzalém a branná povinnost	31
4.4 Odpírači vojenské služby z Nového Jeruzaléma	34
4.5 Reakce státního aparátu	35
5. kapitola – Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova	40
5.1 Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova	40
5.2 Reakce státního aparátu	41
6. kapitola – Samostatní odpírači	42
Závěr	46
Seznam pramenů a literatury	48

Seznam zkratek

CASD Církev adventistů sedmého dne

ČSR Československá republika

NA Národní archiv

VÚA Vojenský ústřední archiv v Praze

Úvod

1. Vymezení termínu odpírání vojenské služby

V první řadě je zcela nutné vysvětlit a vymežit význam termínu odpírání vojenské služby, následně oddělit tento specifický způsob odporu k výkonu vojenské službu od jiných typů odporu.

Odepření vojenské služby je definováno jako akt, kdy vedle záporného, či dokonce nepřátelského poměru k armádě je nutný odmítavý postoj jasně deklarovat, klást nějaký odpor, vzpírat se výzvě k nástupu u ozbrojených složek.¹ Pokusíme-li se tuto definici rozšířit, je odepření vojenské služby motivováno náboženským přesvědčením nebo svědomím, které tomuto jedinci službu ve zbrani zakazuje. Odpírač vojenské služby tedy z důvodu svého náboženského přesvědčení či svědomí jasně a veřejně deklaruje svůj odpor k vojenské službě a následně je za tento svůj postoj ochoten nést následky.

Tímto se odpírání vojenské služby odlišuje od jiných způsobů odporu k vojenské službě, kterými jsou například vyhýbání se vojenské službě, sebepoškozování za účelem přivodit si neschopnost vykonat vojenskou službu, odmítání za lékařské asistence nebo podplácení odvodní komise či lékaře. Takovéto jednání není motivováno náboženským přesvědčením nebo svědomím, není veřejně deklarováno a nelze jej s termínem odpírání ztotožnit. Důvody takového jednání leží v rovině ekonomické, politické, sociální, národností nebo v prostém rozhodnutí jedince nenechat se na několik měsíců zavřít do kasáren.

Tématem této bakalářská práce je tedy odpírání vojenské služby, přesně vymezené jako odepření z náboženských důvodů a z důvodů vlastního svědomí. Tato práce se tedy nevěnuje takovým případům odporu k vojenské službě, jakými v námi sledovaném období byl kupříkladu odpor komunistů nebo sudetských Němců. Jejich odpor totiž nebyl primárním odporem k vojenské službě, ale patrně byl výrazem odporu ke státnímu zřízení. Nenastoupení vojenské služby tak bylo pro komunisty a sudetské Němce zástupným prostředkem vyjádření odporu a nesouhlasu vůči panujícímu režimu.

¹ Slovník spisovného jazyka českého. Část III. M-o, Praha 1989, s. 479. citováno podle Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvody... In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

Zdeněk Bauer pro svůj příspěvek² označení odpírač vojenské služby dále definuje jako osobu, která nástup na základní (prezenční) vojenskou službu, náhradní vojenskou službu, vojenské cvičení, vojenskou přísahu, cvičení se zbraní nebo jinou službu v armádě před úředními orgány jasně (a většinou také zpříma) odmítla. Proti této definici odpírače vojenské služby nemám žádných námitek, terminologicky se ale tato práce neztotožňuje s částí týkající se odmítnutí náhradní služby.

V období první republiky velká část odpíračů, nejvíce z řad adventistů, byla ochotna sloužit v armádě, ale odmítala vzít do ruky zbraň a cvičit s ní. Místo toho byli ochotni vykonat svou zákonnou povinnost právě službou beze zbraně, například v sanitní nebo zásobovací službě. Také náboženské sdružení Nový Jeruzalém, ke kterému se část odpíračů hlásila, právě za zavedení náhradní (nebo také občanské, civilní) služby bojovala a považovala zavedení náhradní vojenské služby za přijatelný kompromis pro obě strany, jak pro státní aparát a armádu na jedné straně, tak pro odpírače vojenské služby na straně druhé.

V období první republiky ovšem v Československu náhradní vojenská služba zavedena nebyla. Z tohoto důvodu se tedy i osoby, které byly ochotné vykonat náhradní službu místo vojenské, byly nuceny se stát „plnohodnotnými“ odpírači. Jako odpírače je také označuje prvorepubliková úřední terminologie a také v této práci v souladu s touto terminologií a dobovým chápáním pojmu odpírač budou takovéto osoby jako odpírači označovány a tato práce jim věnuje pozornost.

2. Vymezení obsahu práce

Po tomto nutném vymezení pojmu odpírání vojenské služby můžeme nastínit samotný obsah a záměr této práce. Jejím cílem je popsat skupiny či jednotlivce, kteří v námi sledovaném období let 1918 – 1938 v Československu odpírali vojenskou službu. Bude nás zajímat, k jakým různým formám odepření vojenské služby jednotlivé skupiny dospěly. Bude nás také zajímat zda, jak a případně z jakého důvodu se postoj daných odpíračů v průběhu námi sledovaného dvacetiletí změnil.

Náboženská společenství, jejichž členové odpírali vojenskou povinnost, můžeme pro potřeby této práce rozdělit na dvě skupiny. První skupina zahrnuje ta náboženská společenství, která vznikla mimo území Československa a která na našem území v průběhu času mi-

² Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

sijní činností získala své nové členy a příznivce. Těmito náboženskými skupinami jsou nazaréni (někdy označováni jako pokajníci), adventisté a badatelé Bible (v roce 1931 přejmenováni na svědky Jehovovi). Jelikož nazaréni byli jediní, kteří na našem území odpírali vojenskou službu ještě za Rakouska- Uherska, bude spolu s nimi velmi stručně nastíněno, jak bylo odpírání vojenské služby „řešeno“ za bývalé monarchie. V případě adventistů a badatelů Bible nás bude mimo otázky výše nastíněné zajímat, v jaké míře a poměru byl jejich vztah k vojenské službě následováním jejich „zahraničních“ církevních vedení a jaký vliv mělo „domácí“ prostředí.

Do druhé skupiny můžeme zařadit ty náboženské skupiny, které vznikly na území Československa a za jejichž vznikem stáli „domácí“ lidé. Mezi tyto skupiny patří Přemyslem Pitterem založené hnutí Nový Jeruzalém, dále pak Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova. V samostatné kapitole pak bude věnována pozornost takovým odpíračům vojenské služby, kteří se k žádnému náboženskému hnutí, sdružení nebo sektě nehlásili.

Vedle záměru popsat jednotlivé odpírače vojenské služby je cílem této práce zjistit, jak se s fenoménem odpírání vojenské služby vyrovnal v té době v Československu panující režim. Bude nás zajímat, jak se k tomu fenoménu postavil, zda a jak ho trestal, jaké formy osvěty nebo represe v otázce odpíračů používal. S každou náboženskou skupinou bude tedy popsáno, jaké stanovisko k ní státní aparát zaujal.

Autor této práce si je vědom, že tématem této práce jsou náboženské skupiny a jejich činnost v otázce odpírání vojenské služby. V kontextu této práce ale zde není prostor, a autor ani nepovažuje za nutné, obsírněji se zabývat náboženským učením těchto náboženských skupin. Jejich věrouce bude věnována jen taková pozornost, nakolik souvisí s tématem této práce.

3. Literatura a prameny

Fenoménu odpírání vojenské služby na území Československa je k dispozici jen minimum prací. Nejen historiografie, ale i další obory se této problematice až do nedávné doby úzkostlivě vyhýbali. Teprve v roce 2007 byl pod vedením Petra Blažka vydán sborník „A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989“. Jak název napovídá, věnuje se problematice odpírání vojenské služby v období komunistické totality. Pouze příspěvek Zdeňka Bauera „Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa“ se snaží ve velmi hrubých obrysech nastínit „příběh“ odpírání vojenské služby od poloviny 19. století do roku 1989. Jeho hlavní účel ale spíše spatřuji v tom, že čtenáři daného sborníku připomíná

genezi odpírání vojenské služby, která nezačíná s nástupem totalitního režimu, ale má hlubší kořeny. I přes časové a zeměpisné ohraničení obsahu sborníku ho můžeme považovat za dobrý výchozí bod k metodologickému a terminologickému uchopení problematiky odpírání vojenské služby pro další historiografické práce.

Práce, které se zabývají vojenskými dějinami, pak nevěnují odpírání vojenské služby téměř žádnou pozornost. Jen kniha Marie Koldinské a Jiřího Šedivého „Válka a armáda v českých dějinách“ jí stručně zmiňuje na několika stranách.

Lepší situace panuje v literatuře, která se věnuje jednotlivým náboženským sektám a hnutím v prostoru Českých zemí. Jedná se o disertační práci Zdeňka Piškuly „Dějiny adventismu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989)“ z roku 2007. Dějiny svědků Jehovových popsal Branislav Martínek v knize „Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu“ z roku 2001. Oba dva autoři otázku odpírání vojenské služby neopomenuli a ve svých pracích se jí zabývají.

O Přemyslu Pitterovi byla vydána celá řada knih, „Nadační fond Přemysla Pittera a Olgy Fierzlové“ od roku 1995 pravidelně vydává sborník „Hovory“, který se životem a odkazem Přemysla Pittera zabývá. V naprosté většině se ale dosud vydané práce věnují pouze Pitterově charitativní činnosti, jeho antimilitarismu se nevěnují vůbec či jen velmi letmo. Skutečně odborná a vědecká studie o Přemyslu Pitterovi patrně chybí. Největším zdrojem poznání o Pitterově prvorepublikové činnosti tak je jeho časopis „Sbratření“, vycházející nejčastěji jednou měsíčně v letech 1924 až 1942.

Základem této práce tak jsou archivní prameny, uložené v Národním archivu v Praze a Vojenském ústředním archivu v Praze. Z národního archivu se konkrétně jedná o fondy Prezidia zemského úřadu v Praze, Ministerstva spravedlnosti, Vrchního státního zastupitelství, Ministerstva vnitra, Presidia ministerstva vnitra a Předsednictva ministerské rady. Z Vojenského ústředního archivu jde o fond Ministerstva národní obrany, Presidium 1923-1927.

Největší počet prostudovaných archiválií pochází z let 1922-1927. V tomto období se státní aparát seznamoval s pro něj neznámým fenoménem, s jeho obsahem a rozsahem. Jednotlivé úřady se vzájemně informovaly o případech odepření a radily se o zamýšleném postupu. Po roce 1927 pak počet archivních pramenů citelně ubývá. To je patrně způsobeno tím, že státní aparát do roku 1927 získal vcelku přesný přehled o situaci. Odpírání vojenské služby se nestalo masovým fenoménem, který by státnímu aparátu činil větší potíže. Jednotlivé úřady do té doby získali znalost a zkušenost, jak se v případech odepření chovat a jak postupovat.

4. Vojenská služba a její odepření z legislativního pohledu

Branný zákon č.193/20 byl v samostatném Československu přijat Národním shromážděním dne 19. března 1920. Branný zákon určoval, že branná soustava Republiky Československé bude vybudována na podkladě miličním a s dodatkovým tvrzením, že ustanovení tohoto zákona platí po dobu přechodnou. Zákon tedy na přechodnou dobu ustanovil stálou armádu se všeobecnou brannou povinností pro všechny mužské československé státní občany. Branná povinnost musela být vykonána osobně.³ Početní mírový stav československého vojska ve výši 150 000 mužů byl stanoven zvláštním zákonem č.196/20, přijatým Národním shromážděním rovněž 19. března 1920.⁴

V míru počínala branná povinnost rokem, v němž občan dosáhl 20 let, končila pak rokem, v němž dovršil 50 let. Splnění branné povinnosti bylo předpokladem k zastávání státních a jiných veřejných služeb nebo volitelných občanských funkcí.⁵

Zákonná délka prezenční vojenské služby byla v závislosti na vývoji mezinárodní i vnitropolitické situace několikrát změněna. Zpočátku byla stanovena na 14 měsíců, byla však v roce 1920 prodloužena o dalších 10 měsíců, dohromady tedy na 24 měsíců. Později, pro ročníky s nástupem počínaje rokem 1924, bylo toto prodloužení zkráceno o 6 měsíců, celkem tedy na 18 měsíců. Úplné zrušení dočasného prodloužení čtrnáctiměsíční prezenční služby bylo neustále odkládáno a mělo být uskutečněno pro ročníky s nástupem v roce 1933. Ani u tohoto ročníku však nebylo zkrácení realizováno, protože ještě téhož roku byla v souvislosti s počátkem prudkého zhoršování mezinárodního postavení Československa prezenční služba pro ročníky s nástupem od roku 1934 opět prodloužena na 24 měsíců. Dvouletá prezenční služba byla pak zakotvena i v zákoně na obranu státu z roku 1936.⁶

Vedle prezenční vojenské služby byli jednotliví branci po splnění prezenční vojenské služby povoláváni na vojenské cvičení. Nejčastěji se vojenská cvičení konala v letních měsících a jejich neobvyklejší délka byla tři týdny.

Prvorepubliková legislativa žádný akt odepření vojenské služby z právního hlediska neznala. Případy odepření vojenské služby byly posuzovány tehdy platným vojenským trestním zákonem z 15. ledna 1855 jako zločin porušení vojenské kázně (porušení subordinace) podle §145, §146c a nejčastěji §149. Paragraf 149 vojenského trestního zákona z 15. ledna 1855 zněl: „Odepřené neb úmyslně opominuté provedení služebního rozkazu. Odepře-li se

³ Vojenské dějiny Československa. Díl III. (1918-1938) Praha 1987, s. 103-104

⁴ Sander, Rudolf, Branná povinnost v Československu. In: Sborník archivních prací r. 1989, roč. 39, č.1-2.

⁵ Vojenské dějiny Československa. Díl III. (1918-1938) Praha 1987, s. 179

⁶ Vojenské dějiny Československa. Díl III. (1918-1938) Praha 1987, s. 180

provedení služebního rozkazu nebo službě se vztahujícího nařízení představeného, nikoliv sice násilně, avšak neurvalým neb urážlivým způsobem, nebo neprovede-li se úmyslně důležitý služební rozkaz, potrestán buď viník žalářem od tří do pěti let, v čas války však od pěti do desíti let a podle okolností, zvláště týkal-li se rozkaz nějakého služebního výkonu proti nepříteli, nebo vzešla-li z neprodlení velká škoda pro službu, smrtí zastřelením.“ Jakékoliv porušení vojenské kázně bylo trestáno bez ohledu na jeho důvodu, tedy i bez ohledu na to, jednal-li odpírač z důvodu svého náboženského nebo mravního přesvědčení či z důvodů svědomí.

1. kapitola - Nazarění

Nazarění se na území habsburského soustátí začali objevovat v první polovině 19. století. Centrem jejich působení byly jižní Uhry. Před vznikem samostatného Československa se nazarění na jeho budoucím území patrně trvale nevyskytovali. Československé úřady pak v roce 1927 počet nazarénů v Maďarsku a Rumunsku odhadovali zhruba na 15 000, z toho dvě třetiny maďarské a jedna třetina rumunské národnosti.⁷

Pro téma naší práce je důležité, že si nazarění v roce 1869 svým odpíráním vojenské služby vymohli ústupek rakousko-uherského státního aparátu. Zvláštní reskript ministerstva války z 11. srpna 1869 povolil pro nazarény zvláštní legislativní výjimku, kdy jim bylo umožněno sloužit v armádě beze zbraně. Nazarění byli přidělováni do zdravotnických či zásobovacích oddílů. Následkem velkého zneužívání byla ale tato výjimka v roce 1875 zrušena. V průběhu let se poté ustálila praxe, kdy musel daný jedinec dokázat, že je skutečně nazarén. Za takový důkaz bylo pokládáno odpykání si jednoho až dvou trestů žaláře. Po jejich odpykání, kdy úřady měly jistotu, že se jedná skutečně o nazaréna, byl daný jedinec přidělen k jednotkám beze zbraně. Tato praxe platila až do první světové války.⁸

Po vzniku samostatného Československého státu byl počet nazarénů v novém státě velmi malý či přímo zanedbatelný. Osvětová zpráva evangelického vojenského duchovenstva za rok 1923 přináší zprávu o nazarénech, kteří do Československa přicházeli z Maďarska. Centrem jejich činnosti bylo okolí města Lučenec na jižním Slovensku.⁹ O jejich dalším osudu pak přináší informaci zpráva Ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska z 31. května 1925, podle které činnost nazarénů v oblasti v okolí Lučence upadá.¹⁰ Podle poslední informace z 12. února 1927 se nazarění na území Československa vyskytovali už pouze ve třech vesnicích na Podkarpatské Rusi. Jejich počet v těchto třech vesnicích byl odhadnut na 110 osob.¹¹

Tomuto rozšíření odpovídá i minimální počet nazarénů, kteří v Československu odepřeli vojenskou službu. Divisní soud v Bánské Bystrici odsoudil 7. ledna 1925 k 6 měsícům žaláře Jan Jakuba, který z důvodu svého náboženského přesvědčení odmítl vzít do ruky zbraň.

⁷ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

⁸ Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

⁹ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 – 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

¹⁰ tamtéž

¹¹ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

Podle zprávy ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska z 31. května 1925 byl případ Jana Jakuby zcela ojedinělý.¹²

Zajímavá v případě odsouzení Jana Jakuby je ale informace z průběhu vyšetřování, že „dle lékařského nálezu netrpí obžalovaný žádnou duševní chorobou“.¹³ Zde se nám tedy ukazuje příklad, který bude velmi častý i u dalších odpíračů, kdy státní správa a soudy nepovažovali odpírače vojenské služby za duševně zdravé a „normální“. Státní správa a soudy dlouho nedokázaly pochopit, že by se duševně zdravý a normální člověk raději nechal zavřít do vězení, než aby vykonal vojenskou službu.

Zpráva Presidia zemské správy politické v Praze o činnosti náboženských církvích, sektách a sdruženích z 20. února 1927 pak zmiňuje Jiřího Štefana, který měl 28. října 1924 odmítnout složit služební přísahu. Podle této zprávy může nazarén „býti vojákem- může ze sekty na dobu vojenské povinnosti vystoupit- ale nesmí skládati přísahu, nesmí střílet a lidi zabíjet. Vojenskou přísahu možno nahraditi slibem. Slib tento nemůže se však vztahovati na celou formuli přísežnou, musí z ní být vyňato, že voják bude zabíjet nepřátele státu.“¹⁴

Žádné další materiály o odpírání vojenské služby ze strany nazarénů na území Československa se nepodařilo nalézt. Případ Jana Jakuby z roku 1925 je tak patrně posledním takovým případem. Na základě těchto minimálních informací není možné v případě nazarénů vyslovit jakýkoliv zobecňující závěr.

¹² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945 , karton č. 324, signatura 225-324-1

¹³ tamtéž

¹⁴ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

2. kapitola - Adventisté

2.1 Adventismus

Adventismus se zrodil ve Spojených státech amerických v první polovině 19. století. Nejvýznamnější z řady adventistických církví a hnutí se stala Církev adventistů sedmého dne (dále CASD). Tato církev se zásluhou misionářů ve druhé polovině 19. století rozšířila také na evropském kontinentě. První adventisté na českém území se objevují v 90. letech 19. století. Do první světové války se k CASD v Evropě hlásilo přes 33 000 lidí, z toho v Německu 15 000. V českých zemích byl počet adventistů v roce 1914 zhruba 750, do roku 1918 pak vzrostl počet adventistů na 1200 osob. V roce 1938 se k CASD v Československu hlásilo okolo 3800 osob.

Rok 1914 a vypuknutí první světové války se staly pro adventisty v Evropě zásadním okamžikem. Vzhledem k tomu, že adventisté do té doby neměli s podobnou událostí zkušenosti, nebyli na vypuknutí války připraveni a nevěděli, jaký k ní mají zaujmout postoj. Zejména němečtí adventisté se báli o ztrátu těžce vybudované důvěry a tolerance ze strany úřadů. Představitelé evropské divize a německé divize CASD proto zaslali německému ministerstvu války loajalistické prohlášení, že budou sloužit službu ve zbrani: „Ti, jež podléhají branné povinnosti, nesmějí také opomíjet skutečnost, že ve válečné době musí každý vykonávat svou povinnost zcela a v plné míře.“ Velká část adventistů se ale s tímto prohlášením neztotožnila. Z důvodu nesouhlasu s tímto prohlášením pak došlo ke vzniku odštěpeneckých „reformních“ hnutí od CASD, jejichž členové z důvodu svého svědomí během první světové války vojenskou službu odpírali.¹⁵

S otázkou vojenské služby se pak adventismus pokusil vyrovnat po skončení první světové války. Ve snaze smířit se s „reformovanými“ adventisty odvolali představitelé německé unie a evropské divize CASD své promilitaristické stanovisko z roku 1914.¹⁶ Otázku vojenské služby poté adventisté projednávali na konferenci v Bernu ve Švýcarsku na přelomu let 1922 a 1923 za účasti delegátů CASD z celé Evropy. Výsledkem jednání bylo rozhodnutí, že splnění nebo odepření vojenské služby je otázkou svědomí každého jednotlivého člena církve.¹⁷ Antimilitarismus a odpírání vojenské služby tak nebyly oficiálním postojem CASD.

¹⁵ Piškula, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989). Disertační práce Evangelická teologická fakulta UK 2007, str. 33-34

¹⁶ tamtéž

¹⁷ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

I přes odvolání promilitaristického prohlášení z roku 1914 a závěry konference v Bernu zůstalo adventistické hnutí rozděleno na většinou CASD a „reformované“ adventisty. Tento adventistický rozkol ve své práci k dějinám adventismu popisuje Jiří Piškula. Ve svém počátku bylo adventistické hnutí sektářské, které odmítalo tento svět, oddělovalo se od tohoto světa a uzavíralo se samo do sebe. Vytvořilo si své vlastní etické hodnoty a věrouku, mezi které patřilo například svěcení soboty místo neděle ale i odmítnutí vojenské služby. Postupně se ale adventismus transformoval v početně silnou církev, která se otevřela světu, identifikovala se s ním a tím také do jisté míry přijala stávající společenský pořádek, autoritu státní moci a zákonů a také změnu postoje k vojenské službě, která už nebyla a priori odmítána.¹⁸ V námi sledovaném období, tedy ve 20. a 30. letech 20. století, se většina adventistů ztotožnila s popsanou „modernizační“ změnou. Zůstala ale malá část tzv. reformovaných, kteří změnu odmítli a zůstali věrni zakladatelským počátkům včetně odpírání vojenské služby.

2.2 Adventisté a odpírání vojenské služby v Československu 1918-1938

V souvislosti s odpíráním vojenské služby jsou adventisté v Československu poprvé zmíněni už na poradě konané 5. května 1922 na Ministerstvu národní obrany. Ačkoliv se podle nám dostupných informací do té doby ještě případ odpírání vojenské služby ze strany adventistů neobjevil, Ministerstvo národní obrany a státní aparát o antimilitarismu části adventistů věděly.

Oběžník vybízející k šetření možného antimilitarismu mezi adventisty vydalo Presidium zemské správy politické v Praze 22. února 1924.¹⁹ Dne 15. března 1924 pak také Vrchní státní zastupitelství v Praze informovalo ostatní státní zastupitelství o antimilitarismu a možném odpírání vojenské služby ze strany adventistů.²⁰

O prvním konkrétním adventistovi se pak zmiňuje zpráva Předsednictví Moravské zemské správy politické z 29. listopadu 1924. Byl jím vojín pěšího pluku č. 6 v Olomouci, původně horník z Těšína, Jan Běhaj. Za odepření vojenské služby byl odsouzen na 8 měsíců do žaláře. Po odpykání trestu opět odepřel vojenskou službu, za což byl odsouzen na 18 měsíců.²¹

¹⁸ Piškula, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989). Disertační práce Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy 2007, str. 7-8

¹⁹ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 359, inventární číslo 522

²⁰ NA, Vrchní státní zastupitelství v Praze 1918-1939, karton č. 1, inventární číslo 41

²¹ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

Dne 25. listopadu 1924 byl divisním soudem v Brně k 6 měsícům žaláře odsouzen Emil Štrba. Vyšetřováním bylo zjištěno, že se Emil Štrba asi dva týdny po odvedení informoval u adventistického kazatele Adama Gomoly na možnost vykonání vojenské služby. Gomola mu dal poučení, že z Bible nemůže odvozovat, že by nesměl nosit zbraň a že musí respektovat státní autoritu a zákony. Odvolává se na boží zákony a své svědomí, odmítal však Emil Štrba po narukování vzít do ruky pušku a v sobotu odmítal jakoukoliv práci. Při hlavním soudním líčení pak Emil Štrba uvedl, že bude plnit veškeré vojenské povinnosti, avšak nevezme do ruky zbraň a požadoval, aby mu bylo dovoleno světit sobotu. Soud neměl pro jeho podmínky pochopení a poslal Emila Štrbu za mříže.²²

Vzít do ruky zbraň a pracovat v sobotu pak stejně jako Emil Štrba odmítnul Alois Žurka, který byl za stejný prohřešek odsouzen 3. března 1925 divisním soudem v Olomouci na 9 měsíců. Dne 29. Října 1925 divisní soud v Užhorodě odsoudil Mikuláše Huzculu za odmítnutí vzít do ruky zbraň na 2 měsíce. Dne 17. října 1925 vojenský prokurátor v Brně zahájil trestní stíhání proti Pavlu Bobkovi, který na rozdíl od předchozích adventistů neodmítal vzít do ruky zbraň a cvičit s ní, ale odmítal jakoukoliv práci v sobotu.²³

Z října 1925 je také zpráva Ministerstva národní obrany, která informovala o odpírání vojenské služby adventisty. Zpráva uvádí, že do té doby bylo odsouzeno 12 adventistů, a to jak za celkové odepření vojenské služby či odmítnutí vzít do ruky zbraň, nebo pouze za odmítnutí práce v sobotu. Podle této zprávy se také neprokázalo, že by adventističtí kazatelé přímo podporovali antimilitarismus a odpírání vojenské služby.²⁴

Bohužel z většiny zprávy není patrné, kteří z trestně stíhaných adventistů se hlásili k CASD a kteří k reformovaným adventistům. Úřední dokumenty pouze informují o tom, že daný jedinec je adventista, ale bohužel bez bližšího upřesnění.

Na probíhající vyšetřování adventistického antimilitarismu také zareagovali představitelé CASD v Československu. Ti zaslali v roce 1925 ministerstvu vnitra dopis, ve kterém státní správu informují o původu své církve, o její náboženské nauce a ujišťují státní správu o loajalitě vůči státní moci a zákonům. V dopise také informují o svém vztahu k antimilitarismu a odpírání vojenské služby. V dopise se píše: „Při tom bychom chtěli upozornit na jednu věc: Někteří členové naší církve věří, že to nemohou srovnati se svým svědomím, aby vzali do rukou zbraně na vojně. Protože to není žádný článek víry naší církve, nemůžeme na ně nijak působiti. Snad smíme přednésti oddanou prosbu, aby takovým bylo dáno u vojska takové zaměstnání, v němž by zároveň mohli prokázati povinnou službu vlasti a při tom dbáti svého

²² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

²³ tamtéž

²⁴ VÚA, Ministerstvo národní obrany, Presidium 1923-1927, karton 483, signatura 13/1/16

svědomí, aniž by se museli státí mučedníky své víry. To učinily na příkladný způsob za poslední války vlády Spojených států a Anglie, kromě těchto zavedly to po válce i skandinávské země. Chtěli bychom připomenouti, že za války se od nás oddělila výstřední skupina, která proti nám velmi pracuje a zvláště v otázce vojenské jest velice radikální. Tito měli velký vliv na mnohé naše členy a činíme, co můžeme, abychom působili proti tomuto vlivu.²⁵ Adventisté tedy uvedli jako své oficiální stanovisko to, na kterém se adventisté shodli na výše zmíněné konferenci v Bernu, že antimilitarismus není oficiální postojem církve a že otázka výkonu vojenské služby je otázkou svědomí každého jednotlivého adventisty. Dále se představitelé CASD distancovali od reformovaných adventistů, kteří vojenskou službu a priori odmítali.

Výsledky dosavadního šetření v průběhu let 1924 a 1925 ve vojenském resortu nevedly k nějakým závěrům. Kdo na výsledky šetření ale reagoval, bylo nejprve Ministerstvo zahraničí. To ještě v průběhu vyšetřování v roce 1924 instruovalo konzuláty v Německu, aby pro příště pro adventistické misionáře nebyla udělována vstupní víza.²⁶ V dubnu 1925 pak také Ministerstvo školství a národní osvěty zasílá školským úřadům instrukce, které měly zabránit pronajímání školních budov adventistům, jelikož „...učení jmenovaného vyznání není podle získaných zkušeností se stanoviska státně bezpečnostního prospěšno, neboť svádí své stoupence ke kolizím s právním řádem, jak zejména dokazují stále se opakující případy odpírání výkonu vojenské služby se zbraní nebo v určité dny...“²⁷ 21. září 1925 byla adventistům z rozhodnutí Ministerstva pro správu Slovenska zakázána kolportáž.²⁸ V tomto posledním případě zásahu státního aparátu proti adventistům ale není prokázáno, že by tento akt souvisel s antimilitarismem a odpíráním vojenské služby.

2.3 Reakce státního aparátu

Poslední zpráva, která zmiňuje adventismus v souvislosti s odpíráním vojenské služby, je oběžník Presidia zemské zprávy politické v Praze z 20. února 1927. Tento oběžník můžeme považovat za souhrn výsledků vyšetřování problematiky odpírání vojenské služby ze strany státního aparátu, které bylo zahájeno výše zmíněnou poradou na Ministerstvu národní obrany dne 5. května 1922. Tehdy měla státní správa jen omezené informace a znalosti o jednotlivých náboženských sektách a skupinách, které se v té době na území Československa vyskytovaly.

²⁵ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

²⁶ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 359, inventární číslo 522

²⁷ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1

²⁸ NA, Předsednictvo ministerské rady 1918 - 1945, karton č. 185, signatura 372; Na, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 607, signatura 225-607-9

Tento oběžník je pak výsledkem informací, ke kterým státní správa za necelých pět let dospěla. Oběžník byl odeslán všem okresním politickým správám, policejním a dalším důležitým úřadům státní správy. Poskytnul jim informace o 13 různých náboženských skupinách, církvích a sektách, které byly státním aparátem v souvislosti s odpíráním vojenské služby vyšetřovány.

Podle tohoto oběžníku nebyla u adventistů zjištěna přímá antimilitaristická agitace, stejně tak adventistické přednášky a časopisy byly označeny jako nezávadné. Bylo však upozornováno, že „důsledek volného a samostatného výkladu Bible může vést k tomu, že někteří příslušníci této sekty dle stupně své inteligence a ‚příkazu svého svědomí‘ drží se zákazu každého úkladu o život bližního, byť i byl jeho nepřítel, což vede i k odpírání vojenské služby.“²⁹

Žádné další záznamy o antimilitarismu a odpírání vojenské služby adventisty se v námi prostudovaných fondech nenacházejí. Je tedy patrné, že oběžníkem z 20. února 1927 se zdá být antimilitarismus adventistů z pohledu státní správy vyřešenou záležitostí. Státní správa přijala argument, že antimilitarismus a odpírání není oficiálním učením adventistů a že se jedná o záležitost jednotlivců.

Na závěr můžeme shrnout vztah adventistů a odpírání vojenské služby v Československu v meziválečném období. Církev adventistů sedmého dne nepropagovala odpírání vojenské služby jako své oficiální stanovisko. Zároveň ale připouštěla, že někteří členové mohou na základě svého svědomí vojenskou službu odepřít a toto rozhodnutí bylo ponecháno na individuálním rozhodnutí jednotlivce. Vedle Církve adventistů sedmého dne se pak v Československu vyskytovali „reformovaní“ adventisté, kteří vojenskou službu odmítali a priori.

Případná odepření u adventistů pak měla různou formu v závislosti na individuálním rozhodnutí jednotlivce. Někteří adventisté odepřeli vojenskou službu úplně, někteří byli ochotni vojenskou službu vykonat, ale pouze beze zbraně. Další formou odepření bylo odmítnutí práce v sobotu, jelikož adventisté světí místo neděle právě sobotu. Z dochovaného materiálu ale není možné určit, k jakému adventistickému hnutí se jednotliví odpírači hlásili.

Státní aparát se o adventistickém pacifismu poprvé zmiňuje v květnu 1922, krátce na to přicházejí také první případy odepření vojenské služby. Státní aparát na ně zareagoval důsledným vyšetřováním, v jehož rámci sáhnul i k některým represivním opatřením. Nejpozději v roce 1927 pak ale státní aparát uznává, že odpírání vojenské služby není oficiálním učením CASD, že takové případy jsou záležitostí jednotlivců, ze kterých není možné CASD vinit. Do

²⁹ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

roku 1938 pak také nebyl nalezen žádný jiný případ, kdy by se CASD dostala do sporu se státním aparátem.

Od roku 1927 se tedy adventisté už v úředních dokumentech v souvislosti s odpírání vojenské služby nevyskytují. To ale neznamená, že by se takové případy přestaly vyskytovat. Vzhledem k početnosti adventistů v Československu je možné předpokládat, že těchto případů mohlo být maximálně v řádu několika desítek. Zároveň ale není známo, že státní správa nebo armáda učinila odpírajícím adventistům nějaký ústupek. Není znám žádný oficiální případ, kdy by bylo adventistům umožněno vykonat službu beze zbraně nebo nepracovat v sobotu.

3. kapitola - Mezinárodní sdružení badatelů Bible (svědci Jehovovi)

3.1 Badatelé Bible a vojenská služba

Další sektou, jejíž členové odpírali v období první Československé republiky konat vojenskou povinnost, bylo Mezinárodní sdružení badatelů bible, od roku 1931 známé pod názvem Společnost svědků Jehovových.

Zpočátku nebyl vztah této sekty k vojenské službě zdaleka tak vyhraněný a jasně odmítavý. Dne 15. dubna 1903 zakladatel této sekty Charles Taze Russel (1852-1916) napsal: „Poslušnost zákonům země nás může někdy zavazovat nosit zbraň a v takovém případě je naší povinností jít do armády, pokud nejsme schopni se tomu nějakým zákonným nebo vhodným způsobem vyhnout. Ale není naší povinností se hlásit dobrovolně. Nemusí to být nic proti našemu svědomí jít do armády. Kamkoliv jdeme, můžeme vzít našeho Pána a Kapitána našeho spasení s sebou, a kdekoliv se octneme, můžeme najít příležitost sloužit Jemu a Jeho věci.“³⁰

Během první světové války časopis badatelů Bible The Watch Tower ve svém anglickém vydání z 15. dubna 1917 sice uváděl, že „pro křesťana není střední cesty. Pro něj je jen jediná cesta, na níž může zůstat věrný Pánu a svému slibu zasvěcení, totiž odmítnutí účasti ve válce [...],“ zároveň však neexistovalo žádné kazuistiky, podle nichž by jednotliví badatelé Bible mohli sjednotit konkrétní postup. Během první světové války tak většina z nich měla jasno v tom, že nechtějí přestoupit biblický zákon „nezabiješ“³¹ v případech odepření ale záleželo na každém jednotlivci, jakou formu odepření zvolil. Například jeden z hlavních představitelů badatelů Bible v Československu Antonín Gleissner podle své výpovědi „byl vojínem a zúčastnil se války [...], ale byl u sanitárního sboru, poněvadž jeho přesvědčení nedovolilo mu vraždit a raději nechal by se sám zastřelit, než aby vzal pušku do ruky a obrátil ji proti člověku, ale jako vojín sanitárního sboru pomáhal raněným a Bůh, jenž vše řídí, je zachránil.“³²

V otázce výkonu vojenské služby pak 10. září 1922 v Cedar Point v Ohio vydalo Generální shromáždění Mezinárodního sdružení vážných Badatelů Bible proklamaci, ve které se mimo jiné píše: „... jako sbor Bohu zasvěcených nástupců našeho Pána a Vykupitele Ježíše

³⁰ citováno dle: Novotný, Tomáš, Přicházejí, Praha 1993, str. 42

³¹ Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

³² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karta č. 511, signatura 225-511-2

Krista jsem zásadními protivníky účastenství ve válce, revoluci, anarchii neb násilí jakékoliv formě a protestujeme dále proti svádění lidstva skrze lživé zkrucování Slova Božího...“³³ Touto proklamací Mezinárodní sdružení badatelů Bible potvrdilo znění výše citovaného článku. Navíc se ale touto proklamací záporný postoj k vojenské službě stal oficiálním a veřejně deklarovaným stanoviskem Mezinárodního sdružení badatelů Bible.

Můžeme pro ilustraci citovat z jedné publikace, kterou badatelé Bible mezi lidmi distribuovali. Presidium policejního ředitelství v Užhorodě 22. září 1934 podalo informaci o obsahu brožury „Válka či mír“: „Světské duchovenstvo tvrdí, že zastupuje Boha a učí slovu Božímu, a přece souhlasí s tím, aby se lidí zabíjeli ve válce bez jakékoliv příčiny. Proto nemůže křesťan sloužit světu. Války nemůže se zúčastnit, poněvadž Bůh toho nedovoluje. V Americe zástupci ďábla odhlasovali zákony, které nařizují všeobecnou brannou povinnost, jakož i zákony, které zakazují komukoliv, aby debatoval o tom, mají-li národové právo ničit životy lidské. Ve veřejných místnostech znamenití řečníci političtí hledí klamat lid hlásáním, že obrana státu se zbraněmi jest povinností občanů- ba dokonce připravují lid k válce tímto lživým našeptáváním i tehdy, když není žádné nebezpečí. Farizeové nadšenými slovy velebí slávu, která očekává lid, padlé na válečném poli. Individua, posedlá satanem, dává zákony o válce, které nutí muže do války.“

Ve stejném duchu jako tato ukázka se pak nesla i ostatní literatura, jako brožury „Království“, „Útěk z království“, „Kriza“, „Stvoření“ nebo „Co jest pravda“ a mnohé další. V těchto brožurách kritizují nejen otázky spojené s vojenskou službou, ale celkově záporný vztah k soudobému světu.³⁴

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že vztah badatelů Bible k odpírání vojenské služby byl vytvořen mimo a nezávisle na Československém prostředí. Badatelé Bible v Československu pak stejně, jako i v jiných oblastech fungování této sekty, ve svém postoji následovali stanovisko „zahraničního vedení“ církve a vojenskou službu odpírali.

Postoj badatelů Bible a adventistů k odpírání vojenské služby byl tedy odlišný. Zatímco CASD se ve svém oficiálním postoji, přednáškách a publikacích od antimilitarismu a odpírání vojenské služby distancovala, badatelé Bible se k odpírání vojenské služby hlásili a ve svých publikacích ho propagovali.

³³ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

³⁴ tamtéž

3.2 Badatelé Bible a odpírání vojenské služby v Československu 1918-1938

Počátek působení Mezinárodního sdružení badatelů bible na území Československa lze podle dostupných informací datovat do roku 1907. První pravidelná shromáždění badatelů Bible se konala od roku 1916 v severočeském Mostě. Po skončení 1. světové války byl právě Most centrem činnosti badatelů Bible, a to až do roku 1926, kdy bylo sídlo přeneseno do Brna.³⁵ Přesný počet členů této sekty na území Československa v meziválečném období není znám a je možno uvést jen nápomocná čísla. V roce 1928 mělo v Československu působit 6 průkopníků (tzn. těch, kteří se věnovali kolportáži literatury na plný úvazek) a 25 malých skupin se 106 zvěstovateli. V roce 1932 stoupl počet průkopníků na 84, z nichž 34 přišlo z Německa. V letech 1932 a 1937 byly v Praze uspořádány mezinárodní sjezdy, z nichž každého se zúčastnilo asi 1500 osob. Nevíme ale, kolik jich bylo přímo z Československa, protože sjezdů se zúčastnili lidé z celé Evropy. Z těchto údajů můžeme odhadnout, že počet badatelů Bible ve 30. letech 20. století mohl dosáhnout řádu několika stovek.

Zpráva³⁶ propagačního odboru ministerstva vnitra z 30. ledna 1923 popisuje účel společnosti Mezinárodního sdružení badatelů Bible jako „budit zájem o studium bible, poskytnout studiem bible klíč k otevření zásad životních“ a její činnost jako „činnost čistě náboženskou, bez nejmenšího politického zabarvení, nanejvýš snad vyjímajíc tendence pacifistické a živění odporu ke službě ve zbraní. Její činnost mezi Němci měla by být podporována, protože společnost tato požívá za hranicemi značné vážnosti a její činnosti se nebrání jen ve státech výslovně katolických, neměla by být její činnost brzděna u nás, a neměly by naše úřady bránit přístupu řečníků na schůze a přednášky, i kdyby šlo o říšské hranice.“ V této době tedy státní úřady nespatořovaly v Mezinárodním sdružení badatelů Bible nebezpečí pro státní zřízení. Na ministerstvu vnitra se vědělo o jejím antimilitaristickém postoji, ale nebyla tomu přikládána velká důležitost.

Oficiálně Mezinárodní sdružení badatelů bible oznamuje ministerstvu vnitra zahájení činnosti na území ČSR dne 5. června 1923. Ministerstvo vnitra poté obratem 7. června 1923 žádá Presidium zemské správy politické v Praze a Ministerstvo školství a národní osvěty o sdělení informací, zdali je jim něco známo o činnosti a cílech tohoto sdružení.

Na žádost ministerstva vnitra pak okresní správa politická v Mostě dne 18. dubna 1924 informuje o činnosti badatelů Bible, podle které sekta „projevuje činnost velice čilou, pořádá přednášky i reklamu, nelze však říci, že by činnost byla nepřipustnou anebo, že by zavdávala

³⁵ Martinek Branislav, Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu, Dingir, 2000

³⁶ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

příčiny ke stížnostem.³⁷ Ministerstvo vnitra ale mělo i přes toto hlášení o nezávadné činnosti badatelů Bible pochybnosti. Dne 6. května 1924 Presidium ministerstva vnitra informuje Presidium zemské správy politické v Praze, že dle „důvěrné zprávy má organizace „Wachstum Bibel- und Traktatgesellschaft“ v Mostě jako hlavní tendenci pacifismus a tím živení odporu proti vojenské povinnosti. Proto žádá, aby okresní správě politické v Mostě bylo uloženo, aby zjedнала si vědomost o všech tiskopisech, která společnost tato vydala, po případě s kterými obchoduje a je prohlédla, aby si mohla tak utvořit jasný úsudek o závadnosti nebo nezávadnosti organizace.“³⁸ I na tuto zprávu však okresní správa politická v Mostě reaguje zamítavě. Podle její odpovědi „dosavadní činnost organizace „Wachstum- Bibel und Traktat gesellschaft“ v Mostě omezovala se čistě na propagandu tendencí pacifistických a náboženských a nevystupovala uvedená organizace nikdy veřejně proti vojenské povinnosti. Činnost uvedené organizace byla dosud věnována rozdáváním letáků a pořádání přednášek, při kterých byla místa bible předčítána a vysvětlována. Organizace nesnažila se zejména o zaopatření přístupu do kasáren, aby tam rozdávala letáky anebo působila na nějaký způsob k živení odporu proti vojenské povinnosti.“³⁹

Opodstatněné obavy ministerstva vnitra se ale nakonec potvrdily, a to na podzim roku 1924, kdy se objevil první případ odepření vojenské služby badatelem Bible. Prvním odpíračem vojenské služby byl Martina Boor. Ten byl odveden v říjnu 1924 k pěšímu pluk č. 39 v Petržalce. Od té doby důsledně odpíral uposlechnout rozkazů svých velitelů a cvičit se zbraní, což mu „nedovolovalo jeho náboženské cítění, písmo svaté a sám Kristus, protože zbraň slouží k vraždění lidí“. Koncem října 1924 pak v Petržalce odepřel složit služební přísahu. Nemohl přísahat, protože „už jednou přísahal bohu a jiná přísaha by byla falešná“. Ke svému případnému trestu Boor vypověděl, že „ani trest jej nenapraví a důsledně i při opětovných žádostech za udělení milosti trvá na tom, aby nebyl přidržován k žádné službě pro účely vojenské“.⁴⁰

Na Martina Boora byla pro výše uvedené skutky 15. ledna 1925 vojenským prokurátorem v Bratislavě podána obžaloba. Při prvním hlavním přelíčení dne 9. února 1925 měl soud vážné pochybnosti o tom, zda je obžalovaný duševně normálním člověkem. Dal proto přezkoušet jeho duševní stav lékaři posádkové nemocnice v Trnavě. Dle lékařského dobrozdání Boor netrpěl žádnou duševní chorobou, pro kterou by mohl označen nezodpovědným za svoje činy. Opakuje se tedy i v případě Martina Boora stejná praxe, kdy tehdejší soudy považovali

³⁷ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

³⁸ tamtéž

³⁹ tamtéž

⁴⁰ tamtéž

odpírače za ne zcela duševně zdravé. Dne 2. dubna 1925 byl Martin Boor odsouzen divisním soudem v Bratislavě k trestu žaláře v délce trvání dvou roků.⁴¹

O dozvučích odsouzení Martina Boora 6. května 1925 ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska informuje presidium ministerstva vnitra. Podle této zprávy případ vojína Martina Boora „byl nenápadným spôsobom medzi obyvateľstvom rozhlásený, bol od baptistov prijatý zcela kludne s poznámkou ‘čo si urobil, to musí vytrpieť, keď verí, že mu to viera prikazuje’, u ostatného obyvateľstva zpráva bola prijatá s uspokojením, že totiž: ‘tak im aj patrí, lebo čo by to bol ve štáte za poriadok, keď by si každý predstavoval tu slobodu, jako by chcel a delal, jak by sa mu najlepšie hodilo’, ba aj príbuzní menovaného, jak bolo zistene, jeho jednanie odsuzujú“.⁴²

O dalším případu možného odpírání vojenské služby podává zprávu ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska 7. července 1925. Informuje o jistém Michalu Karlíkovi, který se před odvodní komisí v Myjavě 26. května 1925 vyslovil, že „v případě povolání k činné presenční službě nevezme do ruky zbraň a bude sloužit jen bez ní u pomocných oddílů (...) odůvodňuje to tím, že se řídí zákonem Božím, který mu to zakazuje“. Dotyčný byl označen jako náboženský fanatik, který při upozornění na následky v případě odepření vojenské povinnosti, podotýkal jen „necht’ se mnou dělají, co chtějí a trestají, jak chtějí, pro mě platí jen Bible“.⁴³

Bez dalších podrobností informuje 4. prosince 1925 Ministerstvo školství a národní osvěty, že „v okrese Michalovském, v obci Krasnovce a Brzdišovce existuje náboženská sekta zvaná Rusalisté nebo jinak Mezinárodní sdružení vážných badatelů Bible. Stoupenci této sekty odepřeli již ve dvou případech vykonávat vojenskou povinnost a zejména vzít do ruky zbraň. Byl to vojín 39. p. pluku Martin Boor z Podkylavy a vojín v záloze 20. pěšího pluku Jan Palyv z Krasnovic.“⁴⁴

O tom, že ne každý badatel Bible byl ochotný se pro své náboženské přesvědčení nechat zavřít do vězení, může svědčit zpráva ministerstva spravedlnosti z 12. února 1927, ve které je zmíněno že „v okresu Michalovském na Slovensku agituje ve prospěch této sekty rolník Petřík z Krásnoviec, vrátivší se z Ameriky, jemuž se též podařilo mezi obyvatelstvem vyznání kalvínského a evangelického získati několik osob s učením této sekty sympatizují-

⁴¹ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 403, signatura 207-403-32

⁴² NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

⁴³ tamtéž

⁴⁴ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 403, signatura 207-403-32

cích, z nichž však otevřeně k sektě nehlásí se nikdo. Syn Petříkův odpíral též při svém narukování vzít zprvu zbraň do ruky, od setrvání ve svém úmyslu však upustil“.⁴⁵

Případ podobný výše zmíněnému Michalu Karlíkovi, který státní správě předem sdělil úmysl odepřít vojenskou službu, popisuje zpráva presidia ministerstva vnitra ze 7. června 1932. Jan Richter oznámil okresnímu úřadu ve Varnsdorfu, že byl dne 19. dubna 1932 odveden, ale že mu však jeho náboženské přesvědčení brání konat službu ve zbraní a že považuje za největší zločin, když se lidé přemáhají smrtonosnými zbraněmi.⁴⁶

Posledním odpíračem z řad badatelů Bible, o kterém byla nalezena zpráva, byl jistý Alfons Kreuziger. Dle hlášení presidia zemského úřadu v Brně byl Kreuziger 29. května 1933 zadržen četníky v obci Petrovicích. Při zadržení „měl Kreuziger u sebe dřevěný kříž, zhotovený z vrbového dřeva, omotaný růžencem, s nímž chodil po obcích na Šumpersku. Konal v různých domech náboženská kázání, vydával se za „Třetí božskou osobu“, jež je v něm vtělena a předpovídal v brzkou druhou světovou válku (...) Alfons Kreuziger byl pro přestupek branného zákona- vyhýbání se odvodu- a pro přestupek zákona o tuláctví a žebrotě zatčen a dodán do vazby okresního soudu v Šumperku“.⁴⁷

Zdeněk Bauer píše, že během mobilizace v roce 1938 podle úředních záznamů nástup k vojenským útvarům nebo přebírání vojenské výzbroje a výstroje svědci Jehovovi hromadně odmítali. Do obtížných let nacistické okupace a následné komunistické diktatury tak vstoupili jako názorově jednotná konfese.⁴⁸

3.3 Reakce státního aparátu

Jak už bylo řečeno v závěru první části této kapitoly, byl postoj badatelů Bible a adventistů k odpírání vojenské služby odlišný. Zatímco CASD se ve svém oficiálním postoji od vojenské služby distancovala, badatelé Bible se k odpírání vojenské služby oficiálně hlásili a ve svých publikacích ho propagovali. Také z tohoto důvodu se posléze lišil přístup státního aparátu k těmto dvěma náboženským organizacím. Zatímco CASD se nejpozději od roku 1927 mohla nerušeně věnovat své činnosti, badatelé Bible se velmi často dostávali se státním aparátem do konfliktu. Pro přesnost je nutné ale zdůraznit, že v případě badatelů Bible bylo odpírání vojenské služby jen jedním mnoha z důvodů těchto konfliktů. Nejčastěji se badatelé

⁴⁵ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

⁴⁶ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 998, signatura 225-998-2, 225-998-3, 225-998-4

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

Bible do sporů se státní správou dostávali kvůli nepovolené kolportáži a přestupkům proti tiskovému zákonu.

Spolu s tím byl v českém tisku vytvářen velmi negativní obraz badatelů Bible. Lidové listy ze dne 5. listopadu 1924 kritizují „ubohou“ češtinu letáků roznášených badateli Bible a podivují se nad tím, že dosud nebylo zakročeno proti organizaci, která všechny státy prohlašuje za dílo satanovo a nabádá vojáky, aby se neúčastnili válek.⁴⁹ 17. února 1925 pak stejné noviny v článku „Odkud bere sekta „vážných badatelů“ peníze“ píše, že badatelé Bible jsou financováni mezinárodním židovstvem s cílem dostat křesťanstvo do zmatků a podkopat jeho základy. Časopis „28. říjen“ ve svém článku z 22. května 1925 označil badatele Bible jako sektu židovského ducha. Časopis „Čech“ 13. června 1925 napsal, že „mezinárodní židovstvo dává tak zvaným vážným badatelům biblickým hojně peněžní prostředky, aby vneslo zmatek mezi západoevropské křesťany“ a také dává badatele Bible do spojení se Svobodnými zednáři, když cituje z dopisu jistého zednáře 33. stupně: „dáváme Vám (vážným badatelům) známou nepřímou cestou mnoho peněžních prostředků...“⁵⁰ Podobná negativní hodnocení badatelů Bible, zejména ze strany křesťanských Lidových listů můžeme sledovat po celé období první republiky.

Rychle tak vzaly za své první zprávy Ministerstva vnitra, které popisovaly badatele Bible jako neškodnou, čistě náboženskou skupinu, jejíž činnost by se měla pro svou vážnost, které se těší v zahraničí, podporovat.

V důsledku prvních případů odepření vojenské služby Ministerstvo národní obrany 24. prosince 1925 požaduje, že „vzhledem k dalekosáhlým následkům, jež by nerušené šíření ideí uvedené biblické a traktátní společnosti muselo mít pro brannou moc republiky československé, dovoluje si ministerstvo národní obrany důtklivě žádati, aby činnosti jmenované Společnosti byla podřízenými úřady věnována zvýšená pozornost, aby zejména nebyla ze zřetele pouštěna propagační činnost jejího předáka A. Gleissnera a jakmile vznikne důvodné podezření z trestného činu, aby bylo učiněno oznámení příslušnému státnímu zastupitelství“.⁵¹

Od té doby můžeme sledovat dlouhodobý spor mezi státním aparátem a badateli Bible. Je nutné ale zdůraznit, že odpírání vojenské služby nebylo jediným důvodem. Nejčastěji byli badatelé Bible souzeni pro nepovolenou kolportáž tiskovin, přestupkům proti tiskovému zákonu nebo živnostenskému řádu. V neposlední řadě pak byli badatelé Bible obviňováni z vyvědačství a špionáže. Tak například v roce 1927 bylo proti představiteli badatelů Bible Antonínu Gleisnerovi zahájeno policejním ředitelstvím v Brně šetření pro podezření z možného

⁴⁹ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 511, signatura 225-511-2

⁵⁰ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 403, signatura 207-403-32

⁵¹ tamtéž

vyzvědačství, vyšetřování nakonec ale žádnou jeho činnost proti ČSR neprokázala. 18. Prosince 1930 Presidium zemského úřadu v Bratislavě zakázalo Mezinárodnímu sdružení badatelů Bible činnost na Slovensku. Velké spory mezi státním aparátem a badateli Bible nastali v roce 1934, kdy bylo proti badatelům Bible vedeno téměř 400 soudních případů pro nejrůznější přestupky a trestní činy. Odpírání vojenské služby tak bylo jednou částí sporů mezi badateli Bible a režimem, která se podílela na mozaice negativního vzájemného vztahu.

4. Kapitola - Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém

4.1 radikální pacifismus

Přemysla Pittera a Nový Jeruzalém můžeme označit jako představitele radikálních pacifistů v prvorepublikovém Československu. Prvním nezbytným úkolem tedy bude termíny pacifismus a radikální pacifismus vysvětlit. Osvětlení a vysvětlení těchto termínů pak bude výchozím bodem k popsání a pochopení aktivit Přemysla Pittera a jeho spolupracovníků ve 20. a 30. letech 20. století.

Hlavním proud pacifismu v meziválečném období můžeme označit jako politický postoj, který odmítnul válku jako řešení vzájemných sporů mezi jednotlivými státy. Po hrůzách první světové války se tento pacifismus stal velmi reflektovanou myšlenkou v celospolečenském diskursu. Hlásila se k němu řada politiků a osobností veřejného života. Za vrchol těchto pacifistických snah můžeme považovat takové mezinárodní dohody, jakými byly Ženevský protokol z roku 1924 nebo Briand-Kellogův pakt z roku 1928. Těmito mezinárodními dohodami se zúčastněné státy vzdaly války jako prostředku řešení vzájemných neshod či sporů.

Tento proud pacifismu v námi sledovaném období neodsuzoval samotnou existenci armád nebo brannou povinnost. Většina těchto pacifistů naopak často zdůrazňovala, že každý stát má právo mít svou armádu a cvičit brance pro službu v ní. Armáda ale podle jejich názoru nikdy nesměla být použita jako agresor, ale jen a pouze pro případ obrany před cizí agresí. Mezi takovéto pacifisty můžeme z československého prostředí jistě zařadit oba meziválečné prezidenty Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše.

Vedle těchto „umírněných“ pacifistů existovali ale i „úplní“ či „radikální“ pacifisté. Ti své postoje nejčastěji odvozovali od učení takových osobností, jakými byli Lev Nikolajevič Tolstoj a Mahátma Gandhího. „Radikální“ pacifisté odmítali jakékoliv násilí a válku, včetně války obranné. Dle jejich názoru nebylo možné odporovat zlu zlem.

Radikální pacifisté se také odmítavě stavěli k existenci armád a branné povinnosti. Jejich cílem bylo brannou povinnost a další formy vojenské výchovy zcela zrušit. Za tímto účelem byla vytvořena Mezinárodní internacionála odpůrců vojenské služby. V meziválečném období působila ve 20 evropských zemích a hlásilo se k ní několik tisíc členů. Z Československého prostředí se právě Přemysl Pitter velmi angažoval v činnosti této organizace. Zúčastnil se řady jejích zasedání a o její činnosti pravidelně informoval na stránkách časopisu Sbratření.

4.2 Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém

Přemysl Pitter se narodil se v roce 1895. V září 1914 jako dobrovolník nastoupil do rakousko-uherské armády. V únoru 1915 na bojištích první světové války u něj došlo k zásadní změně v duševním životě. Pod dojmem válečných hrůz u něj nastal přerod, kdy se z ateisty stal hluboce věřícím křesťanem a přesvědčeným pacifistou odmítajícím jakékoliv násilí. Odmítl dále bojovat, za což byl odsouzen k trestu smrti zastřelením. Rozsudek nakonec nebyl souhrou náhod vykonán a Pitter přečkal válku v armádě u telefonní služby, kde nemusel sloužit se zbraní.

Po válce se Přemysl Pitter stal veřejně působící osobou. Své úsilí soustředil zejména na práci s mládeží. Pro děti z chudých pražských dělnických čtvrtí pořádal nejrůznější aktivity, kterými je chtěl vytrhnout z bezprizorního nicnedělání a potulování se po pražských ulicích. Vyvrcholením těchto snah bylo postavení tzv. Milíčova domu v Praze na Žižkově, otevřeném na vánoce v roce 1933 pro mimoškolní práci s dětmi. Od roku 1926 se také spolupodílel na organizaci výměnných prázdninových pobytů českých a německých dětí. Jedním z cílů této akce bylo odstraňování vzájemných předsudků, nesnášenlivosti a tím podporovat mírové soužití obou národů.⁵²

Aktivita Přemysla Pittera se ale neomezila pouze na mládež a děti. Spolu s dalšími podobně smýšlejícími lidmi založil v Praze v roce 1920 spolek Nový Jeruzalém. Myšlenkové ideje Nového Jeruzaléma vycházeli z Bible, aniž by se ovšem přihlásil k některé církvi nebo konfesi. Nový Jeruzalém nebyl žádnou náboženskou sektou, ale hnutím usilující o morální, duchovní a společenskou obrodu.

Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém pořádali řadu konferencí a veřejných přednášek, na kterých propagovali křesťanské ideály, vzájemnost a lásku. Od roku 1924 Pitter spolu s Pavlou Moudrou vydával časopis Sbratření. Tento časopis vycházel až do roku 1942. Pitter a jeho spolupracovníci odmítali násilí, zbrojení a války, varovali před škodlivostí alkoholu, cigaret, fotbalu nebo očkovaní. Propagoval vegetariánský způsob života, střídmost a vzájemnost. Pitter kladl důraz na řešení sociální otázky, zajištění dostatečné výživy obyvatel nebo odstranění nezaměstnanosti.

Pitter byl aktivním členem řady domácích i mezinárodních spolků, sdružení a organizací. V roce 1924 spoluzaložil československou odbočku Hnutí pro mezinárodní smír, ještě v červenci téhož roku pořádal ve Štramberku mezinárodní kongres tohoto hnutí, kterého se zú-

⁵² Pasák, Tomáš, Přemysl Pitter. Život pro druhé, Paseka v Praze a Litomyšli 1997, str. 29

častnili delegáti z 11 států. Zmíněna také byla činnost Přemysla Pittera v Mezinárodní internacionále odpůrců vojenské služby, jejíž fungování ale v Československu nebylo povoleno. V únoru 1927 pak Pitter v Československu zakládá Hnutí pro křesťanský komunismus. Toto hnutí nemělo nic společného se sovětským komunismem, který Pitter odsuzoval. Křesťanský komunismus v Pitterově pojetí znamenal spojení křesťanské etiky se spravedlivým rozdělením zisku mezi všechny obyvatele. Cílem tedy bylo nastolení spravedlivějšího sociálního řádu a tím i odstranění jedné příčiny násilí a válek. V zásadě se ale Hnutí pro křesťanský komunismus nijak nelišilo od Nového Jeruzaléma.

Prezidium zemského úřadu v Praze v roce 1927 odhadovalo počet členů a přívrženců spolku Nový Jeruzalém podle počtu distribuovaných tiskopisů na 10 000.⁵³ Ačkoliv nemáme k dispozici žádná oficiální čísla, můžeme toto číslo označit jako velmi nadsazené. V první řadě časopis Sbratření nikdy nevyšel ve vyšším nákladu než několik set výtisků. Díky podrobnému dohledu státních orgánů nad přednáškami a konferencemi Přemysla Pittera také víme, že počet účastníků akcí se nejčastěji pohyboval okolo 100 osob. Také jeho kázání a přednášky na Staroměstském náměstí a jiných veřejných místech sledovalo několik desítek osob. Z tohoto můžeme usuzovat, že Nový Jeruzalém ani Hnutí pro křesťanský komunismus se nestaly masovými hnutími s širokou podporou. Můžeme je označit jako spolky několika čínorodých lidí, kteří velmi aktivně veřejně působili a kteří byli součástí veřejného společenského prostoru.

4.3 Nový Jeruzalém a branná povinnost

Přemysla Pittera a Nový Jeruzalém jsme si definovali jako zástupce radikálního pacifismu. Zásadním momentem tohoto jejich postoje byla negativní zkušenost s první světovou válkou, podpořená četbou a studiem Bible a děl Lva Nikolajeviče Tolstého. Přemysl Pitter a Nový Jeruzalém se stali odpůrci jakéhokoliv násilí a válek. Z toho vyplýval odpor k samotné existenci armád, konání branné povinnosti a dalším formám militarizace nejen mládeže, ale celé společnosti.

První zpráva o Novém Jeruzalému v souvislosti s odpíráním vojenské služby je z 20. dubna 1922 a popisuje průběh přednášky Přemysla Pittera. Pitter na této přednášce požadoval zavedení náhradní služby místo služby vojenské pro ty brance, kterým náboženské přesvědčení nebo svědomí bránilo vojenskou službu vykonat. Nový Jeruzalém a jeho pacifismus byl také zmíněn na poradě na Ministerstvu národní obrany v květnu roku 1922. Podrobněji ale

⁵³ NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

můžeme činnost Přemysla Pittera sledovat od roku 1924 díky jeho časopisu Sbratření, ve kterém se nejen Pitter otázkám mírového hnutí a odpírání vojenské služby téměř v každém čísle věnoval.

V březnovém čísle Sbratření z roku 1926 Pitter otisknul žádost prezidentovi republiky o milost pro odpírače Martina Boora. V žádosti se píše: „Podepsaní poukazují rovněž na to, že trestáním těchto osob nedocílí se zdárného výsledku, neboť lidé tito jsou si vědomi, že trpí za věc spravedlivou a dobrou a pronásledováním utvrzují se v přesvědčení, že se jim děje křivda. Dovolujeme si poukázati na to, že je nejvýš nutno, aby věc byla řádně cestou zákona vyřešena, ježto dosavadní způsob je nemožný, již i proto, že se přičí základnímu článku ústavy, jímž svoboda svědomí a přesvědčení se všem občanům zaručuje. Pokrokové státy evropské skutečně již touto otázkou se zabývaly a vyřešil ji v ten smysl, že těmto svědomitým odpůrcům vojenské služby povoluje se služba občanská, nepodléhající pravomoci vojenských úřadů.“ Tuto žádost podepsala řada organizací, mezi kterými můžeme jmenovat Sdružení Nový Jeruzalém, Hnutí pro mezinárodní smír, Svaz mírových spolků v ČSR, Světová aliance pro pěstování přátelství prostřednictvím církví, Chelčického mírová společnost, Jednota mírová pro Moravu, Mezinárodní ženská liga pro mír a svobodu a další. Ve Sbratření byl tedy jasně a veřejně deklarován požadavek na zavedení náhradní služby. Mimo to také odkazovalo na státy, ve kterých byla náhradní služba zavedena. V meziválečném období se jednalo o Nizozemsko, Dánsko, Švédsko, Norsko a Finsko.

V říjnu 1926 Pitter na stránkách Sbratření publikoval „Mezinárodní manifest proti branné povinnosti“, pod který se podepsala řada světových osobností jako Mahátma Gandhí, Romain Rolland, Rabindranath Thakúr nebo Albert Einstein. Tento manifest požadoval odstranění branné povinnosti jako první krok k úplnému odzbrojení. Manifest kritizoval kasárenský život, vojenský dril, slepou poslušnost nespravedlivým rozkazům a vštěpování militarismu do myslí mladých mužů.⁵⁴

V následujícím měsíci se k tomuto manifestu připojila řada československých mírových organizací na schůzi konané 16. listopadu 1926: „...připojujeme se k mezinárodnímu manifestu proti branné povinnosti, v němž nejvýznačnější osobnosti celého světa prohlásili, že nucená služba vojenská jest zneuctěním jednotlivcovi svobody a že udržuje militaristického ducha (...)Dokud bude trvat všeobecná branná povinnost, naléháme důtklivě na zavedení zákona o službě občanské, který by umožňoval oněm brancům, kterým svědomí nedovoluje vojensky sloužit, aby mohli místo toho vykonávat práce jiného druhu pro obecné dobro. Ve jménu lidskosti protestujeme proti tomu, aby se s lidmi, jejichž svědomí a svaté přesvědčení

⁵⁴ Sbratření, ročník III., číslo 2 (14), říjen 1926

zakazuje zabít, jakož i účastnit se příprav k zabíjení, jednalo jako s prostými zločinci, aby byli žalářováni anebo aby se jich zbavovali vojenské úřady tím, že je prohlašují za duševně choré. Žádáme, aby pro tento „zločin“ odsouzení anebo ve vyšetřování se nalézající byli co nejdříve amnestováni. Jsou to jmenovitě: v posádkovém vězení na Hradčanech: Karel Kratochvíl, Růžička, Briensčák, Olejňuk, ve vojenském vězení v Terezíně Josef Levý, Martin Boor, V Hradci Králové Jaroslav Černý, na voj. psych. oddělení voj. nemocnice na Karlově náměstí leg. por. Fr. Lederer.“⁵⁵

Obdobné výzvy k odstranění branné povinnosti pak můžeme registrovat na přednášce Přemysla Pittera z 6. prosince 1926⁵⁶ nebo společného prohlášení 19 československých mírových a kulturních organizací z 11. listopadu 1928.⁵⁷ V prosinci 1930 byl ve Sbratření otištěn další „Manifest proti branné povinnosti a vojenské výchově mládeže“, opět podepsaný řadou světových osobností. Mezi těmi českými můžeme uvést jména profesorů Karlovy university v Praze J. B. Kozáka a Emanuela Rádla.⁵⁸

Změna postoje radikálních pacifistů k vojenské službě se začala měnit v souvislosti se zhoršováním mezinárodní situace ve 30. letech a nástupem Adolfa Hitlera k moci. Ještě v roce 1930 Albert Einstein veřejně prohlásil, že kdyby dvě procenta branců odmítla nastoupit do armády, tak se armáda rozpadne, protože dvě procenta branců nelze zavřít do vězení. Když ho ale v roce 1933 dva belgičtí odpírači vojenské služby žádali, aby za ně intervenoval, Einstein už jejich žádosti nevyhověl, ba přímo se vyjádřil: „Kdybych byl Belgičan, neodpíral bych vojenskou službu za nynějších okolností, nýbrž naopak bych jí konal s plnou odpovědností a vědomím, že přispívám k záchraně evropské civilizace (...) nenávidím vojenství a násilí všeho druhu, ale mám za to, že dnes tento nenáviděný prostředek tvoří jedinou účinnou ochranu“.⁵⁹ V podobném duchu se později vyjádřil i Mahátma Gándhí.

Přemysl Pitter tento postoj Einsteina, Gándhího a dalších odmítnul. Ve Sbratření označil Einsteina jako desertéra pacifismu, který neobstál ve zkoušce. Výrok Einsteina bylo ale pro hnutí radikálního pacifismu velkou ranou. Svědčí o tom série článků „Krise pacifismu“, které Přemysl Pitter ve Sbratření napsal. I přes nástup Adolfa Hitlera k moci v Německu zůstal Pitter ve svých názorech pevný. I nadále odmítal odporovat „zlu zlem, používat zbraní ďábových“. Argumentoval první světovou válkou, ve které dle Pittera francouzský militarismus porazil militarismus německý. To ale neznamenalo konec militarismu. Tím dle Pittera

⁵⁵ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 1097, signatura 225-1097-1

⁵⁶ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

⁵⁷ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 1097, signatura 225-1097-1

⁵⁸ Sbratření, ročník VI., číslo 12 (60), prosinec 1930

⁵⁹ Pasák, Tomáš, Přemysl Pitter. Život pro druhé. Paseka v Praze a Litomyšli, 1997

nemohla být ani další možná válka. Řešením dle Pittera byla jen morální a duchovní obroda a tedy i pokračování v zásadě důsledného odporu k jakémukoliv násilí.

4.4 Odpírači vojenské služby z Nového Jeruzaléma

Nový Jeruzalém, respektive Hnutí za křesťanský komunismus, jsme charakterizovali jako hnutí, která nestálo na masové členské základně, ale na aktivitě a činorodosti několika jejich představitelů, kteří formou přednášek, konferencí a časopiseckých článků působili na veřejnost.

Podstata činnosti těchto několika aktivistů okolo Nového Jeruzaléma spočívala v zjišťování jednotlivých případů odpírání vojenské služby, jejich uveřejnění a medializace v denním tisku, internování ve prospěch odpíračů u nadřízených úřadů, opatření obhájce a podpora rodinám vězněných odpíračů. O pomoc byli žádáni zahraniční přátelé a organizace.

Na stránkách Sbratření Pitter informoval o desítkách případů odpírání vojenské služby v Československu. Pitter informoval bez rozdílu o adventistech, badatelích Bible, příznivcích Světového bratrství a dalších.

Největší počet odpíračů, o kterých Sbratření informovalo, se ale k žádné sektě, spolku či hnutí nehlásili. Ačkoliv byl jejich postoj názorům Nového Jeruzaléma velmi blízký, jeho členy nebo přívrženci nebyli. Jejich rozhodnutí odepřít vojenskou službu vliv bylo učiněno na základě jejich vlastního a osobního přesvědčení bez prokazatelného vlivu Nového Jeruzaléma. Teprve po tomto jejich aktu se část z nich dostala s Novým Jeruzalémem do styku a to už zmíněnou formou, kdy Nový Jeruzalém jejich případ medializoval, pořádal akce na jejich propuštění a pomáhal jejich rodinám. Z těchto důvodů se tedy takovým případům budeme věnovat v samostatné kapitole.

Prokazatelných případů, kdy se odpírač vojenské služby přímo odvolal na učení Nového Jeruzaléma nebo Hnutí pro křesťanský komunismus, tak byli pouze dva. I to svědčí o tom, že se nejednalo o žádná masová hnutí. K tomuto stanovisku také dospěla postupně i státní správa. Ještě v dubnu 1924 bylo Ministerstvo spravedlnosti toho názoru, že „jinak obvinění, pokud nejsou adventisty, jsou vesměs členy sdružení Nový Jeruzalém anebo jsou alespoň ve spojení s tímto sdružením“.⁶⁰ V roce 1928 už ale Ministerstvo vnitřně konstatovalo, že „Přemysl Pitter jest odpůrcem služby vojenské a že jako tajemník spolku „Hnutí pro křesťanský komunismus v Československu“ rozvíjí soustavnou činnost ve prospěch těch, kteří jsou

⁶⁰ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

stejného smýšlení“, ale mimo případ Štěpána Košťála neprokázalo, že by Pitter měl vliv na konkrétní případy odepření.

Prvním odpíračem byl zmíněný Štěpán Košťál, který v létě 1924 odmítl nastoupit na vojenské cvičení. Byl proto divisním soudem v Josefově 19. prosince 1923 odsouzen na 4,5 měsíce do žaláře. Jelikož se mu do trestu započítala doba strávená ve vazbě, byl Košťál už 30. prosince 1923 z vězení propuštěn. Byl ale ihned opět povolán na další vojenské cvičení, kterého se opět odmítl zúčastnit. Byl proto 18. ledna 1924 opět obžalován a odsouzen. Stejně jako i v jiných případech odepření, nechal si soud i u Štěpána Košťála vypracovat lékařský posudek, zda Košťál nebyl choromyslným.⁶¹

Druhým odpíračem byl Jaroslav Tůma. Odmítnul vykonat vojenské cvičení a vojenským úřadům vrátil své vojenské doklady, za což byl posléze zatčen a souzen divisním soudem v Plzni. Během domovní prohlídky u něj bylo nalezeno několik manifestů „Hnutí pro křesťanský komunismus“. Tůma též odebíral časopis Sbratření. Také během vyšetřování se k členství v Hnutí pro křesťanský komunismus přihlásil. I v tomto případě nechal soud Tůmu vyšetřit na psychiatrickém oddělení vojenské nemocnice v Praze na Karlově náměstí. Nakonec divisní soud v Plzni Jaroslava Tůmu odsoudil k sedmi měsícům žaláře. Tůmově odsouzení se věnovaly Národní listy, České slovo, Lidové noviny a další periodika. I z toho můžeme vyvozovat, že problematika odpírání vojenské služby nebyla v prvorepublikovém prostředí okrajovou záležitostí.

4.5 Reakce státního aparátu

Přímý pokyn k vyšetřování Nového Jeruzaléma byl vydán 9. února 1924 výnosem Presidia ministerstva vnitra. Omylem či z neznalosti byl ovšem Nový Jeruzalém označen jako spiritistické hnutí. V tomto výnosu se tak mimo jiné píše: „Ministerstvo vnitra bylo nedávno z povolané strany upozorněno na agitaci, kterou provádějí přívrženci hnutí spiritistického mezi vojíny nebo mezi mladými muži, kteří službu vojenskou mají nastoupit, a která čelí k tomu, aby přiměla vojíny k porušení vojenských služebních a stavovských povinností.“⁶²

Ministerstvo spravedlnosti 8. března 1924 informovalo presidia politických správ v Praze, Brně a Opavě o odpírání vojenské služby přívrženci hnutí Nový Jeruzalém: „...odvolávají se na učení Kristovo „nezabiješ“ a „milovat budeš bližního svého,“ odpírají jakoukoliv vojenskou službu, protože prý celá vojenská zřízení směřuje k násilí, anebo ale-

⁶¹ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 239, signatura 225-239-30

⁶² NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

spoň vojenskou službu se zbraní, protože je prý to nástroj určený k vraždění lidí. Většina těchto obviněných jsou současně spiritisty. Zdá se pak, že právě spiritismem byli k zásadám sdružení „Nového Jeruzaléma“ přivedeni a že spiritismem jsou v těchto zásadách utvrzováni.“⁶³

Dne 11. března 1924 také Ministerstvo národní obrany v reakci na případ Štěpána Košťála žádalo Ministerstvo vnitra, aby byla činnost spolku Nový Jeruzalém sledována, a bude-li shledáno, že spolek vychovává k odporu ke službě ve zbraní, aby byl rozpuštěn.⁶⁴ Ministerstvo vnitra pak 18. března zadalo všem okresním politickým úřadům, aby jej neprodleně informovaly v případě, kdy by Pitter nebo Moudrá měli mít přednášku v posádkovém městě.⁶⁵

V intencích zprávy Ministerstva vnitra, že Nový Jeruzalém je spiritistické hnutí, instruovalo Presidium zemské správy politické v Praze okresní politické úřady, aby konaly přísný dozor nad spiritistickým hnutím. Okresní politické úřady měly na svých úřadech založit seznamy spiritistických spolků, činovníků a časopisů, a posléze sdělit výsledky šetření zpět do Prahy.

Chybné označení Nového Jeruzaléma jako spiritistického spolku se ukázalo záhy. Okresní politické úřady žádnou antimilitaristickou agitaci v případě spiritistů nezjistili. Po všechně podávali zprávy o spiritistické činnosti jako neškodných sezeních starších žen, které na svých seancích komunikovaly se záhrobím a vyvolávaly duchy. Úřady tedy v průběhu vyšetřování nezjistili nic, co by se týkalo antimilitarismu Přemysla Pittera a Nového Jeruzaléma, na druhou stranu se velmi podrobně seznámily s rozsahem a obsahem spiritismu v tehdejší době.

Výsledky šetření hodnotilo Presidium ministerstva vnitra 10. května 1924: „...ministerstvo vnitra sleduje protivojenskou činnost spiritistů. Dosavadní pátrání v tomto směru nevyneslo sice žádný přitěžující materiál proti Novému Jeruzalému, respektive proti jeho předsedovi Pitterovi, avšak mělo úspěch ten, že spiritisté, jimž jak se zdá, úřední přípravy nezůstaly utajeny, aspoň ve svých veřejných projevech (na schůzích se intervnuje) přestali otevřeně antimilitaristicky agitovat.“

Ministerstvo tak v nezávadnost spiritistů zcela neuvěřilo a dále je mělo v podezření. Dále se ale už věnovalo pouze Přemyslu Pitterovi a Novému Jeruzalému. Ve zprávě z 28. května 1924 se o Novém Jeruzalému píše, že „svým učením svádí slušné a čestné mladé muže

⁶³ NA, Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945, karton č. 513, signatura Voj. 6

⁶⁴ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

⁶⁵ tamtéž

od povinnosti k vlasti a národu“.⁶⁶ Aktivity Přemysla Pittera a Nového Jeruzaléma tak byly od této doby pod podrobným dohledem a dozorem státního aparátu, které měly řadu podob.

V první řadě byla pod dohledem státního aparátu většina akcí pořádaných Novým Jeruzalém. Úředníci kontrolovali nezávadnost uskutečněných přednášek a konferencí, posléze podávali zprávy o průběhu dané akce, probíraných tématech a počtu účastníků. Pod tiskovou kontrolou se také ocitnul časopis Sbratření, ve kterém velmi často můžeme narazit na bílá místa s úředním oznámením „zabaveno“. Jako dalším příkladem můžeme uvést rozhodnutí pražské městské rady, která zakázala Přemyslu Pitterovi veřejně přednášet na Staroměstském náměstí. Pitter zde přednášel pravidelně jednou týdně od roku 1919, od roku 1931 mu to ale z důvodů „závažných“ bylo zakázáno.⁶⁷

Při možných náznacích spáchání trestného činu se státní aparát nezdřáhal představitele Nového Jeruzaléma za jejich činnost trestně stíhat. V roce 1924, v průběhu vyšetřování odpi- rače Štěpána Košťála, byl u Košťála objeven dopis, ve kterém mu Pitter vyjadřoval podporu. Státní zastupitelství v Praze proto chtělo Pittera žalovat za navádění k vojenskému zločinu. Ministerstvo vnitra se k tomu vyjádřilo: „...ze zdejšího náhledu by se doporučovalo, aby ne- bylo bráněno úmyslu státního zastupitelství v Praze, které Pittera zamýšlí žalovat pro zločin §15 č. 3 zákona na ochranu republiky a to proto, že se dá očekávat, že Pitter – i když nebude odsouzen- odstraší se od dalšího postupu a své jednání změní. Krom toho není vyloučeno, že při domovní prohlídce, která by byla vyšetřujícím soudem nařízena, byl by nalezen další ma- teriál pro toto vyšetřování důležitý a zvláště také pokud se týká spolku Nového Jeruzaléma, jehož je Pitter předsedou.“

Z citovaného je tedy nanejvýše patrné, že ministerstvu vnitra nebyla činnost Přemysla Pittera ani Nového Jeruzaléma příjemná. Ministerstvo bylo rozhodnuto represivně zakročit a Přemysla Pittera přinejmenším zastrašit. Nakonec ale bylo rozhodnuto, aby Přemysl Pitter trestně stíhán zatím nebyl. Podle názoru ministerstva spravedlnosti se trestného činu nedopus- til a navrhlo od obžalování upustit.

Do dalšího sporu se Přemysl Pitter se státní správou dostal záhy. Na přednášce 2. října 1924 se nelichotivě vyjádřil o československém parlamentu, když prohlásil, že „u nás poměry jsou velmi neutěšené. Podívejte se jen do parlamentu. V krčmě se nejdříve opijí a pak dělají zákony, jež ovšem jsou pro kočku, a jež se pak obchází“. Za tento svůj výrok byl Pitter 7. dubna 1925 odsouzen do žaláře na 2 měsíce.⁶⁸ Po odvolání a podání zmateční stížnosti ze

⁶⁶ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 239, signatura 225-239-30

⁶⁷ Sbratření, ročník VII., číslo 4, duben 1931

⁶⁸ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

strany Přemysla Pittera byl trest rozhodnutím vrchního soudu zvýšen na 3 měsíce. Pitter ale dál proti trestu bojoval a nakonec mu byla 19. října 1928 prezidentem udělena milost.⁶⁹

Za velmi krátkou dobu se ale Přemysl Pitter dostal do dalšího střetu se zákony. Poté, co se prokázalo spojení odpírače Jaroslava Tůmy s Hnutím pro křesťanský komunismus, zakázalo Policejní ředitelství v Praze 5. listopadu 1928 činnost tohoto hnutí. Byl také zabaven veškerý jeho majetek a spisy. U Přemysla Pittera a Pavly Moudré byly provedeny domovní prohlídky. U Pavly Moudré byl objeven dopis od Přemysla Pittera z 5. června 1928, ve kterém ji žádal, aby na sjezdu mírových delegátů 28. července 1928 promluvila jasně a zřetelně o problému odpírání vojenské služby, jeho světovém významu, a aby přečetla resoluci určenou mládeži „Braňte se výchově k umění zabíjet“, která se vyslovovala proti zavedení předvojenské výchovy v Československu. Pitter tím měl spáchat zločin dle § 15 č. 3 zákona na ochranu republiky. Nakonec byl Přemysl Pitter za svůj návrh rezoluce proti projektovanému zavedení předvojenské výchovy v roce 1930 odsouzen k trestu dvou měsíců žaláře. Tento rozsudek posléze v roce 1931 potvrdil Nejvyšší soud v Brně.⁷⁰

To, že Přemysl Pitter byl díky své aktivitě mezinárodně známou osobností, dokládá fakt, že několik desítek světových osobností včetně Alberta Einsteina a 61 členů britského parlamentu žádala po tomto odsouzení pro Přemysla Pittera o milost presidenta Masaryka.⁷¹

Pitter ale nebyl jediným členem Nového Jeruzaléma, který byl za svou činnost trestně stíhán. Na příklad v roce 1923 byl souzen Jan Langer. Ten stejně jako Přemysl Pitter zaslal několik dopisů vězněnému odpírači Štěpánu Košťálovi, ve kterých mu vyjadřoval podporu.⁷² V březnu 1928 pak stanul před soudem v Chrudimi student Josef Bělka, který v době žní vypomáhal na zemědělském hospodářství vězněného odpírače Jaroslava Tůmy. Pitter na stránkách Sbratření Bělku za jeho nezištnou a bezplatnou pomoc rodině vězněného oslavoval a dával za příklad hodný následování.⁷³ Jiného názoru ale bylo státní zastupitelství, které opět dopis, který Bělka Tůmovi napsal, kvalifikovalo jako navádění k vojenskému zločinu. Langer ani Bělka nakonec soudy odsouzení nebyli, už ale samotné trestní stíhání svědčí o snaze státního aparátu klást do činnosti Nového Jeruzaléma přinejmenším překážky.

Z výše nastíněného můžeme tedy závěrem shrnout reakci státního aparátu na činnost Přemysla Pittera a jeho hnutí. Státní aparát se snažil činnost Přemysla Pittera, Nového Jeruzaléma a jejich prezentaci jejich radikálně pacifistických názorů do jisté míry eliminovat. Byly

⁶⁹ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 714, signatura 714-225-6

⁷⁰ Pasák, Tomáš, Přemysl Pitter. Život pro druhé. Paseka v Praze a Litomyšli, 1997

⁷¹ Sbratření, ročník VII., číslo 4, duben 1931; Sbratření, ročník VII., číslo 7, červenec 1931

⁷² NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 343, signatura 207-343-9, 207-343-10

⁷³ Sbratření, ročník IV., číslo 1, září 1927

kontrolovány jejich přednášky a konference, řada článků ve Sbratření po censurním zásahu nemohla vyjít. Členové Nového Jeruzaléma byli v několika případech trestně stíháni, samotný Přemysl Pitter byl dokonce dvakrát odsouzen.

Meziválečný československý režim na Pitterem prosazovanou myšlenku náhradní služby nepřistoupil. Po celé dvacetiletí a zejména po roce 1933 bylo ze strany představitelů států zdůrazňováno, že československá armáda byla armádou demokratického státu a existovala jen a pouze pro případ obrany státu před cizí agresí. Služba v této obranné armádě demokratického státu pak byla pro každého československého občana prezentována jako vlastenecká povinnost.⁷⁴ Vztah Pittera k této vlastenecké povinnosti nám velmi dobře osvětlí jeho vlastní výrok z roku 1938: „Jsem Čech, vychováván českým jazykem, přijímám českou kulturu. Moje češství mne zavazuje k službě a ukládá mi odpovědnost. Ale což vedle ten Němec nemá též právo, tytéž závazky? Proč má být mezi námi umělá přehrada? Proč se nemáme mít navzájem rádi jako bratři, vzájemně si pomáhat, jeden druhého ctít a poznávat?“⁷⁵

⁷⁴ K této problematice např.: Beneš, Edvard, *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika*, Praha 1932; Bláha, Silvestr, *Dvacet let československé armády v osvobozeném státě*, Praha 1938

⁷⁵ *Sbratření*, ročník XIV., číslo 7-8, červenec- srpen 1938

5. kapitola – Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova

5.1 Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova

V této kapitole si představíme dvě malé náboženské sekty, které vznikly v Československu a jejíž členové odpírali vojenskou službu.

První z nich byla sekta Světové bratrství. Založil jí v roce 1919 Alois Vaňous z Ivančic na Moravě. Alois Vaňous byl podle úředních zpráv 40 % válečný invalida. Z 1. světové války si odnesl průstřel obou ramen s roztříštěnou kostí. Patrně důsledkem válečné zkušenosti u něj došlo k náboženskému převratu. Začal se pokládat za nástroj a mluvčího duchů a prohlášoval, že skrze něho mluvil Ježíš Kristus. Začal horovat pro sbratření lidstva a národů na podkladě učení Krista. Světové bratrství zapovídalo každé násilí a tudíž i válku, v důsledku čehož nemohli jeho přívrženci sloužit u vojska.⁷⁶

Druhou sektou byli Hlasatelé učení Kristova. Její počátek se datuje okolo roku 1923, kdy ji založil František Student. Svěho bratra Karla přitom vydával za Ducha Svatého. Členové této sekty, rozšířené hlavně v obcích Mošicích a Němčicích na Moravě, odpírali poslušnost zákonům republiky, neuznávali úřadů, neplatili daně, vzpírali se konat službu vojenskou, neposílali děti do škol atd. Ve svém náboženském přesvědčení dokonce káceli a rozbíjejí kamenné kříže a sochy v polích, u cest, i na hřbitově jako modly.⁷⁷

Spolu se vznikem těchto sekt se také začali objevovat první případy odpírání. Z roku 1923 jsou případy Vladimíra Pindriče a Cyrila Jílka, z Kuřimi, kteří se při odvodu nechtěli podrobit lékařské prohlídce a po odvedení nechtěli složit vojenskou přísahu. V říjnu 1923 dostavili se sice k pěšímu pluku č. 24 ve Znojmě, avšak odmítli přijmout vojenský oděv a výzbroj, odvolávajíce se na to, že náboženské sdružení „Světové bratrství zapovídá každé násilí a tudíž i válku, v důsledku čehož nemohou sloužit u vojska“. Jílek byl pro odepření poslušnosti do těžkého žaláře na 3 měsíce, Pindrič se později dopustil na vojně zločinu vzpoury a byl divisním soudem v Brně pro odepření poslušnosti a zločinu vzpoury odsouzen do těžkého žaláře na 7 měsíců. Pindrič podle své výpovědi neuznával světských zákonů a žil jedině podle božího zákona. Podle další zprávy byl Pindrič po propuštění z vězení znovu odsouzen divisním soudem v Brně 21. června 1924 k dalším 2 letům žaláře.⁷⁸

⁷⁶ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

⁷⁷ tamtéž

⁷⁸ NA, Ministerstvo vnitra- Stará registratura 1919-1944, karton č. 297, signatura 13-46

V roce 1924 zdráhal se jako člen Světového bratrství přijmout zbraň Vladimír Rajda Vladimír, který proto byl odsouzen divisním soudem v Brně k trestu těžkého žaláře v trvání 18 měsíců. V roce 1925 odpíral nastoupit na vojenské cvičení i jeho bratr František Rajda z Bohuslavic. Byl odsouzen pro odepření vojenské služby z důvodu svědomí na 3 měsíce do žaláře, ale trest měl odpykaný vyšetřovací vazbou a byl tak ihned propuštěn. Po propuštění byl ale povolán znovu ke cvičení, což opětně odepřel. Byl tedy znovu postaven před soud a odsouzen k dalším třem měsícům těžkého žaláře.⁷⁹

Jednotlivé případy odpírání vojenské služby členy druhé sekty, Hlasatelů učení Kristova, bohužel nebyly nalezeny žádné konkrétní případy.

5.2 Reakce státního aparátu

První krokem státního aparátu bylo vynášení vysokých trestů nad odpírači, které měly další členy a přívržence od odpírání vojenské služby odradit. Vysoké tresty se ukázali jako účinné a tak mohlo Presidium zemského úřadu v Praze ve své zprávě z roku 1930 konstatovat, že „případy tyto končící těžkými tresty byly také zstrašujícími pro zmíněnou sektu, takže Vaňous sám počal upozorňovat členy své sekty na to, že není nutno odpírat vojenské povinnosti, neboť úkolem našeho vojska jest služba obranná, nikoliv útočná. Také později nestaly se podobné případy odepření plnění vojenských povinností“ a Vaňous ve svých letácích hlásal, že „uznává se povinnost poslouchat prozatím zákonů světských“. Ve třicátých letech se pak skutečně Vaňousovo jméno v souvislosti s odpíráním vojenské služby neobjevuje. Ve sporech s úřady ale zůstal nadále, jelikož se přeorientoval na dráhu léčitele a státní aparát nechtěl tuto jeho činnost tolerovat.⁸⁰

Z archivů se pak také ztrácí zprávy o bratřích Františkovi a Karlovi Studentovi. Poslední zpráva z roku 1927 hovoří o tom, že byl Karel Student internován do ústavu pro chomyslné v Kroměříži.⁸¹

⁷⁹ Sbratření, ročník II. Číslo 1., leden 1925

⁸⁰ NA, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

⁸¹ tamtéž

6.0 Samostatní odpírači

Struktura a obsah této kapitoly bude odlišná než v předchozích případech adventistů, svědků Jehovových nebo Nového Jeruzaléma. Budeme se v ní věnovat takovým odpíračům vojenské služby, kteří nebyli členy nějaké náboženské sekty. Akt odepření vojenské služby byl jejich individuálním rozhodnutím, motivovaný vlastním přesvědčením a svědomím.

Nemůžeme tedy tuto kapitolu strukturovat jako předcházející, kdy jsme nejprve v první části představili danou skupinu či hnutí, v druhé části se věnovali konkrétním případům odpíračů z řad dané skupiny a v závěrečné části se věnovali reakci státního aparátu.

V této kapitole se tedy hned od začátku budeme věnovat v chronologickém pořadí jednotlivým případům odepření vojenské služby, posléze se pokusíme najít společné momenty jednotlivých případů.

První nalezený případ se udál v srpnu 1925 na vojenském cvičení, kdy František Krupka odmítl převzít pušku. Odvolával se na příkázání „Nezabiješ“ a učení Kristovo. Krupka dle své výpovědi vystoupil z kalvínské církve a přidržoval se pouze učení bible. Divisní soud v Užhorodě ho odsoudil k 3 měsícům žaláře.⁸²

Ve stejném měsíci se v Hustu na Slovensku Petr Šepota stejně jako v předešlém případě odmítnul na vojenském cvičení převzít pušku. Odvolával se při tom na učení a své členství v metodistické církvi, které mu brání vzít jakoukoliv zbraň do ruky. Na toto jeho prohlášení státní aparát zareagoval stejně jako ve stejných případech a to zjišťováním si informací o metodistech a vyšetřováním jejich možného antimilitarismu. Překvapivě ale bylo zjištěno, že metodisté žádné protivojenské stanovisko nezastávali. Naopak uznávali vlast a nebránili svým členům zacházet se zbraní, už vůbec ne pokud šlo o ochranu a obranu státu. Šepotův případ odvolání se na učení metodistů byl zcela ojedinělý. Státní aparát pak vyšetřováním dospěl k závěru, že si Šepota vytvořil své vlastní náboženství, které pak považoval za učení metodistické církve. Šepota byl za své odepření převzít zbraň odsouzen divisním soudem v Užhorodě na čtyři měsíce do žaláře.⁸³

Na podzim roku 1925 odmítl nastoupit na vojenské cvičení František Kuneš. V jeho případě je zajímavé, že bojoval čtyři roky v první světové válce. Po jejím skončení sloužil 8 měsíců u československého vojska a bojoval v československo-maďarské válce v létě 1919. Poté ale četbou evangelií dospěl k odmítnutí násilí. Vystoupil z římskokatolické církve a zů-

⁸² Sbratření, ročník II., číslo 4

⁸³ NA, Presidium ministerstva vnitra 1918 - 1945, karton č. 324, signatura 225-324-1; Na, Presidium zemského úřadu v Praze, karton č. 912, signatura 207-912-13

stal bez příslušnosti k některé konfesi. Po nenastoupení na cvičení byl 17. listopadu 1925 zatčen četnictvem a vsazen do vězení. Od 27. listopadu do 28. ledna 1926 pobýval na psychiatrické oddělení vojenské nemocnice na Karlově náměstí. Dne 8. února 1926 byl odsouzen ke třem měsícům žaláře.

Odpírač vojenské služby, na kterého si vojenské úřady a státní aparát doslova „zasedly“, byl Josef Levý z Drnku v Čechách. Svůj odmítavý postoj k vojenské službě zdůvodňoval svým svědomím a mravním přesvědčením. Levý nebyl členem žádné církve nebo sekty, z katolické církve vystoupil, protože podle jeho názoru neplnila Kristovo učení. Během soudních přelíčení se odvolával na učení Komenského, Chelčického, Tolstého, Bible a Krista. Jeho první odsouzení proběhlo v roce 1926, kdy byl odsouzen na 5 měsíců do žaláře za odmítnutí nastoupit na vojenské cvičení.

Jen co si odpykal svůj první trest, byl Levý povolán na další vojenské cvičení. Levý zaslal dopis prezidentu republiky, ve kterém mu sdělil, že přes všechna utrpení, která on i jeho rodina za doby jeho věznění zažili, je opět odhodlán raději se dát znovu na dlouhé měsíce zavřít, nežli vykonávat službu, kterou mu jeho svědomí a mravní přesvědčení nedovoluje. Naproti tomu vyjádřil ochotu vykonávat jakoukoliv jinou službu nebo práci ve prospěch obecného dobra, nepřál si však být vřazen pod vojenské velení. Tomu ale nebylo umožněno a tak byl 18. srpna 1927 znovu vsazen do pevnostního vězení v Terezíně. Za jeho propuštění internovalo 20 mírových a jiných kulturních organizací.⁸⁴ To ale Levému v jeho postavení nepomohlo a byl podruhé odsouzen, tentokrát na 9 měsíců.

V době, kdy si tento druhý trest ještě odpykával a dříve nežli byl z vězení 19. května 1928 propuštěn, čekalo na něj doma další povolání, v pořadí k už třetímu vojenskému cvičení, tentokrát s datem nástupu 10. června 1928. Ani na toto třetí vojenské cvičení nenastoupil a byl odsouzen na tři měsíce do vězení. Vojenský prokurátor se ale proti trestu odvolal a Nejvyšší vojenský soud posléze trest žaláře Levému zvýšil na 6 měsíců.⁸⁵ Celkem si tedy Levý za své odhodlání nenastoupit na vojenské cvičení a sloužit na něm se zbraní odeseděl 19 měsíců.

V létě 1927 František Ulrich, syn rolníka z Jiřiny u Čelákovic, odepřel nastoupit vojenskou službu. Odvolával se na učení Ježíšovo, jehož byl vyznavačem a na záповěď svého svědomí. Byl dlouho vyšetřován, rovněž podroben zkoumání ohledně duševního stavu na psychiatrickém oddělení posádkové nemocnice. Byl odsouzen k sedmiměsíčnímu vězení.

Od prosince 1927 do února 1928 probíhal soud s Aloisem Riesnerem. Ten odepřel nastoupit na presenční vojenskou službu a odmítl i jakoukoliv pomocnou službu ve vojsku beze

⁸⁴ Sbratření, ročník IV., číslo 4, leden 1928

⁸⁵ Sbratření, ročník IV., číslo 10, listopad 1928

zbraně, která mu měla být nabídnuta. Riesner se odvolával na své přesvědčení, podle něhož prý nesměl žádným způsobem, ani nepřímou, „napomáhati a býti účasten v organizaci, jejímž účelem je zabíjení“. Riesner byl divisním soudem v Brně v prosinci 1927 odsouzen k 18 měsícům žaláře. Soud ve svém rozsudku odůvodňoval vysokou výši trestu tím, že Riesner odepřel i službu beze zbraně. Právní zástupce Aloise Riesnera dr. Groag se ale proti rozsudku odvolal a případ řešil Nejvyšší vojenský soud. Ten 17. února 1928 trest pro Riesnera snížil na 6 měsíců.

Dne 23. listopadu 1928 byl divisním soudem v Olomouci odsouzen Michael Fenczak k šesti měsícům žaláře. Odmítl vzít do rukou zbraň a cvičit s ní. Fenczak prohlásil, že nemůže vzít zbraň do ruky a cvičit se k zabíjení, jelikož mu to jeho svědomí a náboženské přesvědčení nedovoluje.

Z celé řady dalších případů můžeme nakonec zmínit odpírání vojenské služby Františka Mílka. Motivem pro jeho odepření byla jako v předchozích případech četba evangelia a Tolstého děl. Jako i další samostatní odpírání i Mílek vystoupil z římskokatolické církve. Mílek v roce 1922 vykonal presenční vojenskou službu. Ačkoliv se zprvu zdráhal, nechal se nakonec přesvědčit a přijal službu se zbraní. V roce 1928 byl povolán na cvičení. To už ale Mílek pevně odmítl cvičit se zbraní. Co je na jeho případě zajímavé a zatím jsme se s podobným případem nesetkali, že vojenský velitel Františku Mílkovi službu beze zbraně umožnil. Tento Mílkův případ tak vrhá na odpírání vojenské služby nové světlo. Zatím ve všech případech odpírání vojenské služby, kteří neodmítli vojenskou službu zcela ale pouze cvičit se zbraní, jsme se s podobným případem tolerance z řad velitelů nesetkali. Z toho můžeme vyvodit, že část vojenských velitelů dokázala tolerovat náboženské a mravní důvody odpírání vojenské služby. Není ale z dostupných materiálů možné odhadnout, kolik takových bylo. Obvyklého postupu se nakonec dočkal i František Mílek. V roce 1930 byl povolán na další vojenské cvičení, opět odmítl cvičit se zbraní, ale tentokrát se už se vstřícností velitelů nesetkal. Byl obžalován z porušení subordinace a odsouzen na 2 měsíce do žaláře. Po prokurátorově odvolání Nejvyšší vojenský soud zvýšil trest na 6 měsíců.⁸⁶

Na závěr můžeme shrnout tuto poslední kapitolu. Jak bylo ukázáno na několika vybraných případech, motivy pro odepření byly v zásadě stejné. Odpírání se odvolávali na své náboženské přesvědčení, svědomí a morálku. K tomuto svému přesvědčení došli četbou a studiem Bible. Někteří odpírání také vystoupili z „oficiální“ církve, ať už římskokatolické, nebo z některé z protestantských. Zároveň jsme se ale nesetkali s případem, kdy by se odpírání vo-

⁸⁶ Sbratření, ročník VI., číslo 12., prosinec 1930

jenské služby odvolával na jiné, než křesťanské učení. V některých případech se spolu s ním objevila odvolání na radikální pacifismus Lva Nikolajeviče Tolstého.

Dalším poznatkem této kapitoly k našemu tématu může být výše trestů, ke kterým byli odpírači vojenské služby odsouzeni. Nejčastější trest se pohyboval v rádech několika měsíců. Jelikož ale docházelo k opakovaným odsouzením téhož odpírače, mohl v některých případech součet trestů dosáhnout daleko větší výše. Takovým případem Josef Levý, který byl odsouzen ke třem trestům, dohromady k 19 měsícům. Ojedinele se také objevily případy, kdy byl odpírač odsouzen k vysokému trestu. Soudy vždy posuzovali dané odpírače jednotlivě a výše trestů se tak případ od případu lišila. K největším trestu tak byl odsouzen Rudolf Kubala. Za odmítnutí nastoupit na vojenské cvičení byl odsouzen dohromady k 38 měsícům, ve vězení si nakonec pobyl 26 měsíců.

Na tomto místě si dovolím nesouhlasit s tvrzením Zdeňka Bauera⁸⁷, že prvorepublikové soudy postupně začali brát odepření vojenské služby z náboženských a morálních důvodů nebo z důvodu svědomí alespoň jako polehčující okolnost při výši trestu. Při tomto svém tvrzení Zdeněk Bauer odkazuje na rozhodnutí Nejvyššího vojenského soudu ve věci námi zmíněných Aloise Riesnera ze 17. února 1928 a rozhodnutí divizního soudu v Brně ve věci Františka Mílka z 20. listopadu 1930. Je pravda, že Nejvyšší vojenský soud snížil Aloisi Riesnerovi trest z 18 měsíců na 6. Z tohoto snížení trestu ale nemůžeme vyvozovat, že by Nejvyšší vojenský soud přijal morální důvody jako polehčující okolnost, daleko pravděpodobnější se nám jeví vysvětlení, že Nejvyšší vojenský soud vynesl výši trestu, která byla v podobných případech „obvyklejší“. Stejně tak byl sice František Mílek divisním soudem v Brně odsouzen „pouze“ ke 2 měsícům, ale po prokurátorově odvolání opět Nejvyšší vojenský soud trest stanovil na „obvyklých“ 6 měsíců. Ve stejné době, kdy před soudy stáli Riesner a Mílek, byl například Rudolf Kubala divisními soudy v Brně a Olomouci odsouzen k 20 a 18 měsícům. Dohromady byl tedy Rudolf Kubala odsouzen k 38 měsícům žaláře, ze kterých si odseděl 26. Rudolfův bratr Valentin byl divisním soudem v Brně odsouzen k 15 měsícům žaláře. O morálních a náboženských důvodech jako polehčující okolnosti tak patrně nemůže být řeč, z případů Mílka a Riesnera to rozhodně nelze vyvodit. Jiné materiály, ze kterých bychom mohli vyvodit, že prvorepublikové soudy přihlížely k morálním a náboženským důvodům ve věci odpírání vojenské služby, nebyly nalezeny.

⁸⁷ Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

Závěr

V první řadě bylo naším cílem popsat jednotlivá náboženská společenství, jejichž členové a sympatizanti odpírali vojenskou službu. Nejdříve jsme se věnovali těm hnutím, která vznikla mimo území Československa. Jako prvním jsme se věnovali nazarénům, kteří se ale na našem území v meziválečném období vyskytovali zcela minimálně a případů odepření vojenské služby se podařilo objevit jen několik. Další skupinou byli adventisté. Ukázali jsme si, že nejpočetnější adventistické hnutí, Církev adventistů sedmého dne, odpírání vojenské služby nijak nepropagovala a nehlásala ho. CASD ale připouštěla, že část jejich členů může svým vlastním rozhodnutím k odepření dospět. Vedle CASD pak existovali reformovaní adventisté, kteří vojenskou službu zcela odmítli. Vedle adventistů jsme se věnovali také svědkům Jehovovým. Ti na rozdíl od adventistů vojenskou službu jasně a veřejně odmítali. Tento jejich postoj byl vytvořen mimo území Československa. Místní badatelé Bible tento postoj plně přejali a dále jej rozšiřovali.

Z domácích hnutí jsme velkou pozornost věnovali Přemyslu Pitterovi a Novému Jeruzalému. Ukázali jsme si, že případů odepření, kdy se daný jedinec přihlásil k Novému Jeruzalému, bylo minimum. Hlavní aktivita Pittera spočívala v tom, že byl po celých dvacet let nejhlasitějším odpůrcem vojenské služby v Československu. Byl zastáncem všech odpíračů vojenské služby, jejich případy uveřejňoval v tisku, na jejich podporu vydával manifestace a v jejich prospěch intervenoval u státních úřadů. Pitterovou zásluhou se otázka samotné existence branné povinnosti dostala přinejmenším do mediálního diskursu. Letmo jsme pak zmínili dvě malé sekty, Světové bratrství a Hlasatelé učení Kristova, jejichž několik členů odepřelo vojenskou službu.

Vedle členů těchto církví a sekt jsme se pak věnovali těm případům, kdy k odepření vojenské služby dospěl daný jedinec svým vlastním rozhodnutím. Jejich nejčastější motivací byla četba Bible, někteří se odvolávali i na pacifistickou literaturu.

Naším dalším cílem pak bylo zaměřit se jednotlivé případy odepření vojenské služby. Ukázali jsme, že daný odpírač vojenské služby z důvodu příslušnosti k náboženské skupině a jejímu učení, nebo na základě svého vlastního náboženského nebo mravního přesvědčení, či z důvodu svého svědomí různou formou odepřel vykonat vojenskou službu. Toto odepření mohlo být úplné, kdy odpírač kategoricky odmítl jakoukoliv službu v armádě. Část odpíračů ale byla ochotná vykonat službu beze zbraně. Pouze v případě Františka Mílka z roku 1928 máme informaci, že by někomu byla služba beze zbraně nabídnuta. Vedle toho máme ale k dispozici řadu případů, kdy danému jedinci i přes jeho veřejně deklarovanou ochotu vyko-

nat službu beze zbraně taková možnost umožněna nebyla. V takovém případě byl daný odpírač trestně stíhán jako v případě úplného odepření.

Další fází, která následovala po odpíračově odmítnutí nastoupit vojenskou službu, bylo jeho odsouzení. Zde jsme se setkali s celou řadou různých rozsudků. Tresty odsouzení do žaláře se pohybovaly od několika měsíců až k trestu 38 měsíců Rudolfa Kubaly. Po celou dobu námi sledovaného období se výše trestů lišily.

V teoretické rovině jedinec, který odpíral presenční vojenskou službu, mohl celou její dobu strávit zavřený ve vězení. V případě odepření nástupu na vojenské cvičení byl odpírač vždy odsouzen za nenastoupení na konkrétní vojenské cvičení. Nejkriklavějším případem byl Josef Levý, který byl na třikrát za sebou povolán na vojenské cvičení. Třikrát pak byl za nenastoupení na něj odsouzen k trestům, které dohromady čítali 19 měsíců.

Nebyly nalezeny žádné materiály, které by dokazovaly, že prvorepublikové vojenské soudnictví přihlíželo k morálním nebo náboženským důvodům pro odepření vojenské služby jako k polehčující okolnosti. S odpírači vojenské služby bylo zacházeno jako s „běžnými“ zločinci, kteří se dopustili trestného činu. Státní aparát také za celých dvacet let pro odpírače vojenské služby nezavedl zákonnou možnost vykonat vojenskou službu formou občanské služby beze zbraně.

Posledním naším záměrem bylo popsat reakci státního aparátu na jednotlivá náboženská hnutí, jejichž příslušníci odpírali vojenskou službu. Od prvních případů odepření vojenské služby v roce 1922 se státní aparát s danými skupinami seznamoval a vyšetřoval je, nejpozději do roku 1927 pak o nich získal vcelku přesný přehled. V případě adventistů došel státní aparát k závěru, že CASD odpírání vojenské služby nijak nepropagovala. Soudy tak případy odpírajících adventistů řešil jednotlivě, bez jakýchkoliv následků pro CASD. Opačná situace nastala v případě svědků Jehovových, kterým byla jejich činnost v Československu velmi ztěžována. Svědci Jehovovi se důvěře a toleranci ze strany úřadů rozhodně netěšili.

Té se netěšil ani Přemysl Pitter a jeho hnutí Nový Jeruzalém, respektive Hnutí pro křesťanský komunismus. Byl zmíněn neustálý dozor úřadů nad jejich akcemi a přednáškami, několik případů trestních stíhání a censurní zásahy v časopise Sbratření. Ani přesto se však Pitter nenechal státním aparátem zastrašit a v meziválečném období byl nejhlasitějším odpůrcem vojenské služby. Naopak jako úspěšný se ukázal zásah státního aparátu proti menším sektám. Po velmi tvrdých rozsudcích za odpírání vojenské služby další členové Světového bratrství vojenskou službu neodpírali, o sektě Hlasatelé učení Kristova nebyly po internování jejich představitelů do ústavu pro choromyslné nalezeny žádné zprávy, které by souvisely s odpíráním vojenské služby.

Seznam pramenů a literatury

Archivy

Národní archiv - fond: Ministerstvo spravedlnosti Praha 1918-1945
Ministerstvo vnitra- Stará registratura, 1919-1944
Presidium ministerstva vnitra, 1918 - 1945
Presidium zemského úřadu v Praze
Vrchní státní zastupitelství v Praze 1918-1939
Předsednictvo ministerské rady, 1918 - 1945

Vojenský ústřední archiv v Praze - fond: Ministerstvo národní obrany, Presidium 1923-1927

Dobová periodika

Sbratření

Literatura

Bauer, Zdeněk, Paralely a odlišnosti důvodů uváděných při odpírání vojenské služby a reakce různých politických režimů v prostoru bývalého Československa. In.: Blažek, Petr, A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948-1989, Praha 2007

Beneš, Edvard, Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika, Praha 1937

Bláha, Silvestr, Co dal Masaryk armádě a brannosti národa, Praha 1930

Bláha, Silvestr, Branná politika a demokracie, Praha 1933

Hovory: sborník Nadačního fondu Přemysla Pittera a Olgy Fierzové, 1995-

Koldinská, Marie, Šedivý, Ivan, Válka a armáda v českých dějinách, Praha 2008

Martinek Branislav, Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu., Dingir, 2000

Müller, Lubomír, Odpírání vojenské služby kvůli svědomí či náboženskému vyznání. In: Česká advokátní komora. Bulletin advokacie 10/1999

Procházka, Zdeněk a kol., Vojenské dějiny Československa III. (1918-1939), Praha 1987

Novotný, Tomáš, Přicházejí, Praha 1993

Pasák, Tomáš, Přemysl Pitter. Život pro druhé, Praha 1997

Piškula, Jiří, Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890-1989). Disertační práce Evangelická teologická fakulta UK 2007

Sander, Rudolf, Branná povinnost v Československu. In: Sborník archivních prací r. 1989, roč. 39, č.1-2

Vojtíšek, Zdeněk, Encyklopedie nových náboženství v České republice, Praha 2004